

RATSIONALIST

KULTUURPOLIITILINE KUUKIRI

*K. E. V. E. T.
257133.*

SISU:

- M. Laosson. „Üliinimesed“ kiriku pääkantsina.
E. Schabak. Inimsoo negatiivsest ja positiivsest tegevusest.
MN. Ristikiriku surmaheitlus Saksa maal.
E. Luha. Naisküsimus ja meeste riik.
L. Okaste. Pastor ja sotsiaalsed küsimused. Riigist ja kirikust. Horisondilt.

Nr. **7**

NOVEMBER

1933

RATSIONALIST

Tellimishind: 1 kuu — 35 s.,
2 kuud — 70 s., 3 kuud — 1 kr.,
6 kuud — 2 kr.

Ilmub 1 kord kuus.

Toimetuse aadr.: Tartu, Tööstuse t. 13, 16.

Tellimisi võtavad
vastu pääle toimetuse
kõik postiasutised.

Nr. 7

November

1933

„Üliinimesed“ kiriku pääkantsina.

M. Laosson.

Pole see kunagi olnud tõetsimine, mis on pannud inimesi tantsima ümber kuld vasika, ohverdama jumalale loomi ja külastama kirikut. Mis inimese on sidunud kirikuga, see on lõbuotsimine, põgenemine ilusatesse illusioonidesse paljastava ja Vana Aadama enesetunnet haavava tõe eest. Tõetsijaid on kirik alati põletanud, pannud vande alla ja saatnud põrgusse. Usukultus on alati pakkunud inimestele lõbu, on rahuldanud ohvrisüsteemiga, tapmistega usklike sadismi, ja armumüstikaga nende seksuaalsust. Jumal sääljuures on täiesti kõrvaline dekoratsioon, evib palju vähemat tähtsust kui kuningas Briti poliitikas. Areng pole inimese lõbutahet hävitanud, kuid rahuldusvormid on muutunud rafineeritumaks ja teadlikkuse suurenemine on kaotanud usukultuse salapärase võlu. Näeme, et tsiviliseeritud maailmas viimaste sajandite jooksul kiriku poliitiline mõjuvõim tunduvalt on vähenenud — see on tingitud sellest, et ta mõju hingele on vähenenud. Ühiskondluse idee paneb end ikka rohkem ja rohkem maksma ja kirik, protežeerides loomalikku individualismi ja ürgseid antisotsiaalseid naudinguvorme (selle ajakirja varemates numbrites pikemalt analüüsitud) püha sadismi, püha prostitutsiooni ja püha nihilismi näol, leiab küllalt rahulolematust, neuroose, ebaühiskondlikkust ja kultuurivaenlikkust, mis teda kannavad.

Side kristluse ja rahvahulkade vahel on väga palju nõrgenenud, ent selle sideme lõplik purustamine võtab mitmel põhjusel siiski aega: kirik asub loodusteaduse ja ratsionalismi suhtes eesõigustatud seisukohal. Kirik mängib inimeste tunnetel, millist mängu usuvastased tahavad teaduslike-loogiliste paljastustega ja argumentatsioonega lõpetada. Kuid iga miitingukõneleja teab, kuidas rahvahulgad suhtuvad mõistuslikule loogikale. Massi juures jääb hää teoreetik alati demagoogile, kes piitsutab tundeid, alla. Mass vajab tundeid, sugestioone, mitte aga loogikat. Ratsionaalne, teaduslik mõttekäik tekitab harili-

kult inimeste juures, kelle intellekt pole küllalt terav, alaväärsuse tunde, tumeda aimuse oma intellektuaalsest alaväärsusest, ja muudab massi kõneleja suhtes külmaks, kui mitte vaenlikuks. Oraator, kes tuleb f r a k i s kõnesaali, kus kuulajad on töö- ja t ä n a - v a - ülirkonnas, ei saavuta kuigi hääd kontakti, vahekorda kuulajaskonnaga. Mass eelistab asjalikkuse asemel tundeelu, kirik teab seda, ja annab analüüsi asemel dogmasid, tõdede asemel virvendavaid illusioone.

Nii jätab ratsionalismi taktika suure osa inimesi külmaks, teist osa, kes küll oma ühiskondliku mõtteviisi tõttu kirikust võõrdunud on, hirmutab juba sõna ratsionalism. Nimeit on sellele mõistele prantsuse valgustuse-ajast külge jäänud halb maik, selle all mõistetakse mingisugust eluvõõrsust, kuivust, targutamist. Ja kui meenutada, et kirik ja mitmed filosoofid mõistuse seavad kunstlikult vastuollu eluga ja tahtega, siis mõistame, miks ratsionalismi mõiste paljudele on antipaatanne. Viimasest seisukohast on „Ratsionalisti“ muude hulgas rünnanud E. L a a m a n, rääkides „Vaba Maas“ „naivsest mõistuse usust“ ja tahte tähtsusest. Jätan siinkohal kõrvale, kuivõrd E. Laaman on, tänapäev ületatud, läinud sajandi spekulatiivse psühholoogia mõju all, mis leidis inimese hinges kolm osa, mõistuse, tahte ja tunde, mida ta eraldi vaatles. Igalaadne tahte tähtsusele viipamine „Ratsionalisti“ puhul on murdmine läbi lahtise ukse: oleme just toonitanud ja selgitanud, millist osa mängib pime tahe inimese elus, ja eriti usuelus, kus seda kõige vähem arvatakse olevat. Samuti on see ajakiri võidelnud üleliigse „ratsionaliseerimise“ vastu, sest mis on kogu teoloogia, kui paari küsitava väärtusega toiming, lõbutoitad usukultuse, ratsionaalne põhjendamine, õigustamine ja — maskeerimine. Seni on tuntud vaid maskeerimist teiste ees, F r e u d i teene on, et ta näitas, et ka e n e s e ees maskeeritakse oma tegevuse motiive. Ühiskondlikult on kasulik vaid maske maharebiv ja saladusi avastav ratsionalism, ent mitte „ratsionalism“, mis maskeerib, tapmist põhjendab jumala nõudega, erakondlikku egoismi isamaa huvidega jne. Mõistust ei pruugi vastuollu seada instinktidega, ka mõistus on instinkt, mida esialgu ei anta edasi pärivuslikult, vaid kasvatusel teel.

Uskliku kujutelm jumalast on väga õilsaks maskeeritud. Tegelikult on jumal usklikule lihtsaks tarberiistaks, või nagu väljendub Sir Galahad: „lõpmata suure hobusejõuline dünamo; on vaid vaja end palve- või mõne muu transmissionrihmaga selle ürgmasinaga ühenduses hoida ja väike pumbavärk „Mina“ käib igavesti edasi!“ Kauges minevikus on inimene leiutanud jumala, on teda teeninud, temaga rääkinud ja mänginud nagu laps nukuga, on ta ümber ristunud, ära visanud ja uue valinud ja seda muutust nimetanud paganluse mahajätmiseks. On pidanud jumalaga kontokorrent arvet ja vahetuskaubandust, kuid päämiselt on kasustanud teda teenrina — seda mõistis juba Seneca,

kui ta toonitas, et jumalad on inimsoo teenrid. Kõige selle juures on unustatud, et jumal ja jumala elamus on väga maised asjad, mille põhjendamiseks pole sugugi tarvis luua teooriat „usutunde“ olemasolust. Et sellised õilsad tunded tihti on tingitud vaid kõhu seisukorrast, seda ei avastanud esimesena Nietzsche, vaid juba Immanuel Kant arutas 100 aastat varem järgmiselt: kui hüpohondriine tuul sisikonnas möllab, siis on tähtis, missuguse suuna ta võtab; läheb ta alla poole, siis saab temast üks p—, tõuseb ta aga üles poole, siis saab temast ilmutus või jumala elamus (I. Kant, Träume eines Geistersehers).

Suurimaks toeks kirikule pole tänapäev „usutunded“, ei ka sadism ja seksuaalsus, vaid traditsioon. Suur hulk inimesi ei evi mingisuguseid tundetoonitatud sidemeid kristlusega, ent nad arvavad, et seda evivad teised ja seepärast jaatavad kirikut. Nad toonitavad, et massi ikka on mingisugused „usutunded“, mida neil enestel küll polevat, sest nad on sellest üle kasvanud. Nii tunduvad paljud inimesed endale üliinimestena, kes massist kõrgemal seisavad ja selle taltsutamiseks peavad vajalikuks kirikut. Iga massi liige arvab umbes sama. Tegelikult võib aga nentida sarnaste „üliinimeste“ juures massi tundeelu kõige puhtamal kujul. Sellised üliinimesed miniatüüris moodustavad tänapäev kiriku päänähtisi. See kants on seda tugevam, et üliinimesetsemine vähemal või suuremal määral esineb ka meie poliitiliste juhtide juures, kes ülehinnates endid ja alahinnates rahvast on järjekindlalt harrastanud kompromisse kirikuga. Nende mõttekäigu illustratsiooniks võib olla järgnev katke Dostojevski romaani „Vennad Karamasovid“. Kristus on tulnud uuesti maapääle, kuna ta võib tekitada segadust usklike keskel, siis laseb kristliku kiriku esindaja, suurinkvisiitor, ta vangistada. Vangikojas külastab suurinkvisiitor Kristust ja seletab temale, kuidas tuleb usklike valitseda:

„Oo, meie veenamed, et nad alles siis saavad vabaks, kui loobuvad oma vabadusest meie jaoks ning meile alistuvad. Kas pole meil õigus? Nad veenduvad, et on, sest mäletavad, millise orjuse ja rahutuse niid viis Sinu vabadus. Vabadus, vaba mõistus ja teadus viivad neid sellistesse tihnikutesse, asetavad selliste imede ja saladuste ette, et ühed neist hävitavad iseendid, teised hävitavad teisteist, aga kolmandad, nõrgad ja õnnatud, ronivad meie jalgade juurde ning ägavad: „Jah, teil on õigus, teie üksi evite Tema saladust, meie pöördume tagasi teie juurde, päästke meid meie eneste eest...“ Nad oskavad liigagi hinnata, mis tähendab lõplikult alistuda! Ja kuni nad seda ei taipa, on nad õnnatud... Siis meie anname neile vaikse rahuliku õnne, nõrkade olevuste õnne, millisteks nad ongi loodud... Meie näitame neile, et nad on nõrgad, et nad on viletsad lapsed, kuid et lapse õnn on kõigest magusam. Nad arastuvad, ja suruvad end hirmunult meie ligi nagu linnupojad. Nad imetlevad meid

ja kardavad ning uhkustavad, et meie nii võimsad ja targad oleme, et oskame taltsutada rahutut tuhande-miljonilist karja. Nõrkadena nad värisevad meie viha ees, nende mõistus arastub, nende silmad niiskuvad nagu naistel ja lastel, ent sama kergesti lähedavad nad meie viipe pääle üle naerule, rõõmule, õnnelikule lapse-likule laulule.

Jah, me paneme nad töösse, ent tööst vabadel tundidel korraldame nende elu nagu lapse mängu, laste lauluga, süütute tant-
sudega. Oo, me lubame neile ka patustada — nad on nõrgad ja jõuetud, nad saavad meid armastama kui lapsed selle eest, et lubame neile patustada. Meie ütleme neile, et iga patt on lunas-
tatud, kui see on tehtud meie loaga ja et meie lubame neid patus-
tada seepärast, et neid armastame ja karistuse nende pattude eest võtame endile. Nad austavad meid kui häätegiijaid ja neil pole meie ees mingeid saladusi. Meie lubame või keelame neile elamise nende naiste ja armukestega, evida või mitte evida lapsi, — kõike nende sõnakuulmist mööda — ja lõbu ning rõõmuga nad alistuvad meile. Südame piinavamad saladused nad usaldavad meile ja meie need lahendame ja nad usuvad meie otsust rõõmuga, sest see päästab nad murest ja isikliku ning vaba otsustuse hirm-
satest piinadest. Ning kõik saavad õnnelikeks, kõik olevuste miljonid, pääle sajatuhande nende üle valitseja. Sest ainult meie, saladuse teadjad, oleme õnnetud. Saab olema tuhat miljoni õnnelikku last ja sadatuhat kannatajat, kes on võtnud endale hää ja kurja tunnetamise needuse. Vaikselt surevad nad, vaik-
selt kustuvad nad Sinu nimel. Ent meie hoiame saladust ja nende õnne taotelles meelitame neid taevaste ja igaveste tasu-
dega. Sest kui ka tõesti sääalmaailmas midagi on, siis pole see kindlasti selliste jaoks, nagu nemad on.“

Nii rääkis inkvisiitor.

See mõttekäik on monarhhi mõttekäik ja sellekohaselt on preestrid aastatuhandete jooksul valitsenud massi, kasvatanud alandlikku karja. Samasugust karja-kasvatamist halveimas mõttes on harrastanud ka meie poliitikud, sallides demokraatli-
kus riigis mitte koostöö ja solidaarsuse, vaid autoriteedi ja võimu printsiibil püsivat kirikut. Ja osalt selle tulemusena on Eestis hakanud kummitama suurinkvisiitori vaim.

Inimsoo negatiivsest ja positiivsest tegevusest.

E. Schabak.

Kui positiivseks nimetada iga nähtust, tegevust ja muu-
datust, mis soodustab inimese võitlust teda ümbritseva loodusega, mis kergendab tõusmist madalamalt kultuuritasemelt kõrgemale, siis on kõik negatiivne, mis teotseb vastupidises suunas.

Jälgides inimese ajaloolist arenemiskäiku, alates tema hällist kuskil troopilises džunglis kuni praegusajani, leiame, et pääle kehalise jõu ja tervise selles arengus palju suuremat tähtsust evisid tema pääaju kogemused ning teadmised looduse sõbralikest ja vaenlikest nähtustest. Mitte kehajõuga, vaid mõistusega ta võitis. Samuti juhtis varaärganud mõistus, raatsio, teda metsahällist välja kindlamasse varjupaika, mõnesse kaljukoopasse ja siit veel paremasse elamusse. Nagu paljud teisedki loomariigi esitajad, jõudis ka inimene varsti tunnetusele, et ta üks oleks täiesti abitu looduse ürgjõudude ees ja ainult koos omasugustega jõuaks ennast kaitsta ümbruse kahjulike nähtuste eest ja kasutada loodust enese huvides.

Ajajooksul ikka rohkem tihenevas kooselus ei kadunud aga hõõrumised ühiskonna-liigete eneste vahel, mis praegugi edasi kestavad ja alles hiljuti sellisele hiigel-kokkupõrkele viisid nagu möödunud maailmasõda. Milles seisab see needus, mis takistab inimsoo rahulikku arengut, mõjub sellele negatiivselt ja lõpuks valmistab meile sellise veresauna ning „majanduskriisi“, nagu seda ajalugu veel pole näinud? Sellele küsimusele vastamiseks ja häda põhjuste selgitamiseks pöörame jällegi tagasi ürgaegadesse.

Nagu kõik taimeriigi, nii ka kõik loomariigi esitajad pole ühesuguselt eluvõimelised. Võitluses omasugustega ühed on juba kehaliselt jõulisemad, tervemad, teised nõrgemad, haiglased või vigased. Sellele umbes vastab ka vaimne skaala. Kuna jõulisemad teotsevad harilikult otsekoheselt, toetudes oma tugevusele, on nõrgemad, jõu puudusel nagu sunnitud, tarvitama kavalust ning pettust, et mitte alla jääda, vaid võita. Inimsoo pääaju piinasid juba ürgajal üldlooduse saladused: alates inimesest enesest ja lõpetades kõige pisema tähega öisel taevavõlvil; ruumi ja aja piiramatus; nähtuste tekkimise, kestmise, muutumise ja kadumise lugu; looduse hiigel-katastroofid ja plahvatused, nagu maavärisemine, mägede tulepurskamised, veeuputused, pikselöögid, kõuemürinad, omasuguste, loomade, taimede elu ja surm jne. Kõik see kokkuvõttes pidi ju ürginimese koleda hirmuvärinaga täitma. Mõistus oli liig puudulik ja arenematu selleks, et neid nähteid selgitada ja hirmu võita. Ja nii tekkis eriseisus preestrite näol, kelle elukutseks oli inimeste hirmu vähendamine.

Leides oma metsikus ümbruses, et ainult hää või kurja looma või inimese isik võib teisele süstemaatiliselt hääd või kurja teha, ürgaja „vaimulik“ järeldas sellest, et ka üldlooduses peaks peituma üks piiramatu jõuga varustatud häätegija, kellele varsti seltsis ka teine, kurjategija isik. Nagu vihaseid inimesi võis lepitada kingitustega, nii näis ka sellele, juba eksiteele sattunud ürginimesele loogilise ja tõenäolisena, et ka „jumalat“ või „kuradit“ võib lepitada, kuid muidugi kõige kallimate kingitustega, s. o. endasuguste olevuste või kallimate loomade tapmisega, s. o. „ohvritega“.

Ürgajal inimene oli ümbritsetud lõpmatust arvust hää- ja kurivaimu isikutest, kes peitusid meres, jõgedes, järvedes, mägedes, orgudes, puudes, pöösastes, taevas ja maapöues. Pärastised „asjatundjad“, nagu šamaanid, bonzid, bramiinid ne. hakkasid küll asja lihtsustama, piirdudes vaid mõne tosina jumala ja paari kuradiga; mõned läksid aga veel kaugemale ja hakkasid jumaladama kasse (Egiptuses), koeri (Türgis), isegi lehma ja härgi (Indias), mis praegugi veel arvatakse „pühaloomadeks“. Ühe reisija kirjelduse järele 1929. a. Indias usklikud määrivad omad näod pühade lehmade sõnnikuga ja pistavad ka tasku tagavaraks (sellest kaunist kombest on meil säilinud „püha vee“ pritsimine ristimise juures ja õnnistamisel); templite pühatiikides suplevad koos pidalitõbised, süfiliitikud, katkuhaiged ja terved inimesed jne.

Vahetalituse eest, s. o. „jumalatel“ armu palumise ja „kura-dite“ vastu kaitse eest, kõik mineviku vaheltkauplejad said muidugi vastava tasu hädaohtu sattunud inimeste poolt. Äri pidi ka ennast õige rikkalikult tasuma, mida praegugi tõendavad iga-sugused toredad templid, püramiidid, mošeed, tornid ja kullast ning hõbedast säravad vaimulike rongikäigud. Võrreldes ürg-ajaga, pole sisuliselt midagi muutunud, leiduvad ainult mõned vormilised uuendused. Kleruse müstika esitab praegugi sama jumala ja kuradi kui varemgi, varustades jumala lisaks veel papi, mammi ja pojakesega. Kõik see, loogiliselt mõtlejale alusetu udune dogma teotseb täiesti negatiivselt ja temas peituvadki kõik praegusaja seltskonna hädaohtude juured. Lähema mineviku, s. o. keskaja inkvisitsiooni hirmutegude kirjelduse leiame igas kooliraamatus; 1876. a. Vene-Türgi sõda puhkes sellepärast, et mohammedlased piinasid õigeusklikke bulgaarlast. Samuti 1914. a. Venemaa „tuli appi“ õigeusklikule Serbiale katoliikliku Austria vastu jne.

Poleks ürginimene omas vaimses abituses sattunud ülalsele-tatud valeteele, tema hirmujumala, pikse, elektrijõud oleks palju varem ohjeldatud elamüte valgustamiseks, ahjude kütmiseks ja raudteerongide liikuma panemiseks. Seda võiks ütelda iga tea-duse ja tehnika edu kohta, mille saavutuste vastu igal ajal klee-rus on võidelnud. See igavene võitlus teaduse-valguse ja müstika-pimeduse vahel kestab praegugi edasi. Tuletame meelde Galileid, Kopernikust, Franklini ja nende arstide saatust, kes Pariisi kal-mistult salaja öösiti pidid laipu röövima, inimkehas vere ring-voolu-seaduste selgitamiseks jne. Müstilise dogma ajalooline pat-tude register on nii suur, et peab imestama, et inimsugu selle läbi pole veel lõplikult hävinud.

Analüüsidest teisi negatiivseid tegevusi leiame, et nende juured enamuses ulatuvad ikkagi dogma udusse ja leiavad siin enesele toetust ning kaitset.

Teine suur negatiivne nähe on militarism, s. o. võimu toetumine tapmise kunstile, võimu taotlemine vägivalda abil.

Relvakandjate klass on alati leidnud preestrite poolt toetust, pimeda rahvamassi neile alluvuses pidamiseks. Selleks relva-päälükud kuulutati preestrite poolt „jumala armust“ seatuiks ja mõned eriliselt upsakad Rooma Cäsarid isegi „jumalateks“, kelle kujude ees rahvas põlvili pidi palvetama ja oma ohvri-annetusi tooma. Uue-mal ajal selline tembutamine on küll maha jäetud, kuid relvakandjate, „j u m a l a l t s e a t u d ü l e m u s e“ toetuseks, kõikide usulahkude vaimulikud võtavad iga riigi kodanikelt nn. „truudusevande“, mis sõja juhusel muudetakse otse tapmise-vandeks, näit. Vene: „do posljednei kapli kroovi“, s. o. kuni viimse veretilgani. Pole ju mõeldav, et rahuarmastav Vene põlluharija mužik-Ivanuška või saksa seakasvataja Michel läheks naabrirahvast tapma ja oma enese eluga riskeerima ilma sellise hirmuvandeta, mille murdmise eest teda ähvardab päale maise võimu karistuse veel põrgutuli. Et see massiline timukaamet poleks nii eemaletõukav, kaunistati tema esitajad, päale säravate relvade ja klirisevate kannuste, veel mitmevärviliste riietega, mis eriti meeldivad naistele, s. o. järgnevate põlvede sünnitajaile ja kasvatajaile; sõja tapalaval surnutele püstitatakse ausambaid, eluga pääsnutele jagatakse orde-neid, päätegelastele igaliiki aukraade, rahalisi autasusid. Et aga kergem oleks tappa ja surra, ühes relvameestega lähevad sõtta ka kõikide usulahkude vaimulikud, kes tapjaid võidule õnnistavad ja surijatele õndsust jagavad. Nagu ajaloost teada, on mungad ja papid tihti ise usuhullustuses esimeses reas, kõrgele tõstetud ristiga, „vaenlastele“ kallale tunginud. Mohamedi kooran lubab aga ususõjas langenutele sissepääsu kõige kõrgemale 7-ndale para-diisi-korrale, kus neid ootavad kaunid naised ja magusad veinid.

Igal relvastatud võimul on aga teatavasti ka „s i s e m i s e d v a e n l a s e d“, igaliiki idealistid, anarhhistid, patsifistid jne. On nüüd üks neist „roimareist“ surma mõistetud, siis ilmub ka siin vaimulik, „trööstib“ ja saadab ta viimsele teekonnale, kuni völlani, giljotiinini või seinani, kus süüdlasele lõpp tehakse. See vaimulike „kohustetäitmine“ võib küll pimeda massi silmis hale-dust äratada ja rusikavõimu tegevust sanktsioneerida, „süüdlase“ suhtes näib see lihtsalt teotamisena. Kainelt mõtleja võib aga arvata, et tõsine „armuõpetaja“ peaks kõigepäält protesteerima sellise toore vägivalla vastu, aga mitte argpükslikult oma juures-olekuga kaasa tegema.

Relva- ning müstika-meeste poolt leiab erilist viljelemist ja päämist tuge ka kultuuriliselt negatiivne teiste rahvaste põlgamine ning sallimatus nende suhtes, eneseülistamine ja kiitmine kuni kõige kitsama š o v i n i s m i n i („Deutschland über alles!!!).

Negatiivsete nähtuste hulka kuulub ka nii suure r a o m a n - d u s e kuhjamine, et omanik oma perekonnaga teda ei suudagi ära kasutada kuni elulõpuni. Seda võiks isegi atavismiks pidada, sest ka ürginimene tassis oma koopasse tagavaraks nii palju saaki, et osa sellest rikkus enne kasutamist. Praeguse aja kultuur-selts-

konnas sarnane varanduse kuhjamine polegi võimalik üksi isikliku tubliduse, loova, positiivse tööga, ilma kavaluseta ja petmiseta. Mis aga ühe kätte ülisuureks plussiks on kokku aetud, see peab teistele kokkuvõttes sama suureks miinuseks kujunema. Veel teravamaks muutub see vahekord, kui pügajad koonduvad aktsiaseltsidesse, pankadesse ja trustidesse (Ameerika), nagu hundid karja, saagiahneks jahipidamiseks. Seni kui seda jahti peetakse „maksvate seaduste piirides“, s. o. osavalt hoidutakse tabamise eest, huntidel pole ka midagi karta võimukandjate poolt. Vastupidi: „kehtivad seadused“ on seni iga eraomandust kõvasti kaitsnud, kuid viimasel ajal kultuurriikides on sisse seatud progressiivselt kasvav tulumaks ja suuremad üldrahvusliku tähtsusega ettevõtted, nagu metsandus, raudtee, post, telegraaf, telefon jne. on juba valitsuste poolt monopoliseeritud. Ameerikas, kaupade turuhindade tõstmiseks, trustid põletavad aga nisu, uputavad puuvilla ja kütavad oma vedureid kohviga, samal ajal kui teisel inimesel nälgib ja külmab. „Majanduskriisis“ süüdlasteks ja töötute massi loojateks sääl tembeldatakse uued leiutised ja masinad, need geniaalsed töökergendajad, kuna trustid ise, uue masina omandamise järele saavutatud kulude kokkuhoiu tasku pistes, vallandatud töölisi turule paiskavad.

Järgmiseks negatiivseks nähtuseks tuleb pidada vaheltkauplejaid tootja ja tarvitaja vahel. Nad ise ei loo midagi uut, kuid ära kasutades kaupade liikumise organiseerimatust, nad vaid lükkavad teistelt loodud asju edasi-tagasi, pügades nii tootjaid kui ka tarvitajaid. Ka selle vastu on tarvitajate seltskond hakanud ennast kaitsma, luues kooperatiive ja tarvitajate-ühinguid. On aga need „kooperatiivid“ loodud mitte tarvitajate, kuid samade maskeeritud vaheltkauplejate poolt, siis muutub asi veel hullemaks, nii et näiteks tootja-põllumees saab piima liitrist kohapääl kõigest 3—4 senti, kuna linnades elavad tarvitajad on sunnitud sama liitri eest maksma 11—12 senti.

Inimsoo kõigi negatiivsete tegevuste ja eksimuste lõpmata suure arvu loetlemine oleks ülearune, sest üksikasjalise analüüsi abil selgub, et nende juured asuvad alati rahva pimeduses. Mida heledam valgus, — seda kahvatum pimedus. Mida rohkem arusaamist üldlooduse nähtuste kindlast seadusepärasusest, — seda vähem ruumi jääb nende hirmuäratavale salapärasusele. Loodus-teaduslike avastuste võidukäigu ees taganeb mürgine udu ja tehnika leiutiste kasvamisega kaovad aegamisi seni ülepeääsmatud raskused võitluses ürgjõududega. Ühes sellega edeneb inimeste positiivne vahekord ümbrusega, kahanevad nende negatiivsed eksimised, selguvad suhted nähtuste vahel. Uuema aja ja oleviku teaduslikud ja tehnilised positiivsed saavutused ruttavad selliste hiigelsammudega edasi, et hirm ja vaimupimedus, mis on kandnud preestreid ja kirikuid, niivõrd väheneb, et pind kiriku alt kaob. Teaduse ja tehnika suursaavutused, näit. bioloogia, psühholoogia,

algainete (elementide) ja elektrotehnika alal on sellised, et võimaldavad juba inimeste noorendamist ja tõuparandust, optika ja akustika lainete saatmist ümber maakera ja temast stratosfääri tõusmist kuni 19 km. kõrguseni. See on saavutatud inimese pääaju, mõistuse, k a i n e t ö ö g a, millest igasugune udune müstika kõrvaldatud. „Kui aga on õige, et kõik väärtuslikumad saavutused inimsoo progressi ja kultuuri alal me võlgneme pääaju tööle, siis on meil ka õigus kõik kõrvaldada ja hävitada, mis takistab seda tööd.“ (M. Gorki „Čelovek“ — 1928. a.). See lause on küll väga karm ja tema sisu halastamatu iga negatiivse nähtuse vastu, kuid inimsõbraliku kirurgi päästev nuga ei tohi väriseda ega kokkuda mõne surmava mädapaise väljalõikamisel, kuigi patsient operatsiooni juures karjub ja kisendab. Samuti ei või uut mõistlikku elamut ehitada kokkuvarisevaile varemeile, sõnniku või prügihunniku otsa, enne nende takistuste kõrvaldamist, kuigi maastiku romantika kaistjad selle vastu protesteerivad. Nii on siis iga positiivse tegevuse algatuse ning kestvuse võimalus lahutamatult ja kõige esmalt tingitud eesleitud negatiivsete nähtuste teelt ärakoristamisest. Vastavalt nende suurusele, kasvab muidugi ka neist vabanemiseks tarvilik tööjõu pingutus ja aeg.

Ülaltoodud tähtsamate negatiivsete nähete rea eesotsas seisab igasuguste usuliikide müstiline dogma. Oma udu ja hirmuga on ta tuhandete aastate jooksul inimsoo pääaju positiivset tegevust uimastanud ja kammitsas hoidnud, rääkimata neist koledusist ja veresaunadest, mille abil ta oma olemasolu eest on võidelnud. Selle mooloki ohjeldamise ja „inimsoo kahjulikuma sisseseade“ (Renan) likvideerimise katsed on ainult vähesel arvul õnnestunud, osalt nende katsete nõrga organisatsiooni tõttu, pääasjalikult aga sellepärast, et müstiline mürk läbibistab kõik tähtsamad eluavaldused. Isegi suurimad r a h v u s l i k u d p ö r u t u s e d ei suuda selle aluseid lõplikult purustada. Nii näit. Lutheri reformatsioon pehmendas küll katolitsismi ahelaid, kutsus aga esile 30-aastase sõja. Näib, et negatiivse müstika ummikusse sattunud inimsoo väljapääs ja siirdumine positiivsemale tegevusele on võimalik vaid täieliku ü m b e r k a s v a t a m i s e t e e l, k o o l i t a m i s e j a v a l g u s t a m i s e a b i l, positiivsete loodusteaduste alustel.

Jälgides nüüd inimsoo positiivse tegevuse ajaloolist arenemiskäiku, leiame, et algusest pääle see on toimunud väljaspool templeid ja kirikuid, mööda minnes preestritest, ignoreerides palve mõju ja jumalaid. Kuid isegi sellistel piiratud aladel, nagu toidu, soojuse ning ihukatte muretsemine, ei puudunud müstika negatiivne mõju kõiksuguste töö- ja tapariistade õnnistamise, uute elamute pühitsemise ja kurja eest kaitsvate amulettide kandmise näol. Et aga positiivne töörahvas kehaliselt liiga ei tugevneks ja viimati vaimulike surve alt ära ei libiseks, olid teatava toidu keelud ja sunduslikud paastupäevad sisse seatud, mis usklike seas

ulatuvad tänapäevani. Näiteks on Buddha õpetuse järele hiinlastele piima joomine keelatud, sest „lehma lapselt“ selle toidu äravõtmine oleks suur patt; samuti ei tohi mohameedlane viina tarvitada, juudid sealiha süüa jne. Madala kultuuritasemega idamaa rahvad urgitsevad praegugi oma raske töö kallal kõige primitiivsemate, kuid vaimulike poolt õnnistatud ja kometest tunnustatud riistapuudega. Näit. leidsin 1905. a. Mandžuurias, et ühes õlipressimise tehases kõik töövahendid koosnesid vaid puust ja kivist, paberivabrikus riputati paberilehed õuel nõõrile kuivamiseks (nagu meil pesu), elamute aknaruudud on kõik paberist, lihtkodanik tohib sõita vaid kaherattaga arba'l. Minski kub. krahv Pototski metsas asuva küla preester seletas mulle 1895. aastal, kuidas ta pidi kirikupiltidega esimesele Moskva-Bresti raudtee-rongile vastu minema — „kurja vaimu“ ärapeletamiseks; kogu tsaari-venemaa vaimulikud puiklesid vastu kirikutesse „kunstliku“ elektrivalguse sisseseadmisele, pühitsetud vahaküünalde asemele jne. Eeltoodud näited tõendavad, kuivõrd sitke on kiriku ja ebausu vastupanu ja mõju isegi kõige pisemate positiivsete tööde ja nende saavutuste aladel.

Kui kõigele sellele vaatamata, teadus ja tehnika ajajooksul siiski oma positiivsete leiutistega võisid parandada ja kergendada elutingimusi, siis on see seletatav sellega, et nende kasulikkus kujunes nii silmatorkavaks, et juba ilmlikud võimud hakkasid protesteerima kiriku surve vastu. Enne seda olid aga sageli isegi kõige kuulsamad teadusmehed sunnitud tarvitama allegoorilist kõneviisi, teotsema saladuse varjus või näiliselt jagama vaimulike arvamisi — surmaotsusest pääsmiseks. Näit. on kahtlane, et selline genius, nagu vana greeka mõttetark Plutarch võis veel uskuda tollaegse Olümpi 12 jumalat; suur Goethe vaikis avalikult ja keeldus oma vabamat maailmavaadet populaarselt avaldamast, peites oma mõtteid mõistatuslikku allegooriasse (Faust II.).

Meie ei peaks kunagi unustama, et inimene on üldlooduse lahutamatu osa, teadusliku klassifikatsiooni järele ta, kui homo sapiens, kuulub loomariigi imetajate liiki ja oma funktsioonidega allub samuti looduse seadustele, nagu kõik teisedki orgaanilise elu esitajad. Nagu loomad, nii ka taimed on vahetpidamata töös, enesele toitu ja kaitset muretsedes. Nagu loomade liigid vastavalt oma iseloomule tarvitavad ainult teatavat toitu (taime-, liha-) ja kaitsevad ennast nahaga, kasukaga, soomusega jne., — nii valivad ka taimeliigid enese toiduks ainult kindla protsendi looduse rikkalikust ainete tagavarast ja kaitsevad oma õrna sisemust paksema välisepiteeliga, koorega, okastega, mürginäarmetega jne. Taimede sisemise struktuuri toeks teenivad samuti tugevamad ja lupja sisaldavad sambad, nagu loomade luukere. Loomade vere ringvoolule ja südame pumbale sarnanevad taimede protoplasma liikumine ja juurte pumpamine, mille nõrka tuksumist eriaparaatide abil on juba tähele pandud. Isegi

loomade mees- ja nais-suguorganitele leiame paralleeli taimede juures, mille „sündimine ja surm“ sarnanevad looma omadele. Selle paralleelsuse tõttu võime julgelt järeldada, et looma- ja taimeriigis töötab plaanikindlalt ja vastavalt eesmärgile, valides ning kaitstes, seesama „raatsio ehk mõistus“, — nagu inimeseski. Vahe on vaid arenemise astmetes. Näiteks töötavad sipelgad, mesilased, kobrad arhitektuuri alal palju edukamalt, kui mõni rumal puusepp, ja targad elevandid, hobused ja koerad ületavad oma mõistusega kaugelt mõne inimese.

Eeltoodud paralleelsuse tõttu pole mingit põhjust upitada inimest tema „raatsio“ pärast esiplaanile, jättes teistele orgaanilistele olevustele ainult „instinkti“. Saaki piiravad hundid, roimarit jälgivad Dobermani koerad teotsevad sama mõistuse abil kui inime. Maeterlink tõendab, et tarkadele Arabia-tõugu hobustele on õnnestunud lugemist ja arvutamist õpetada. Kõrgema liigi loomad tunnevad ja avaldavad rõõmu, vallatust, kurbust ja igatsust ning nende enesetunde, tahte ja otsustamis-võimu eitamine on alusetu. Kuidas lugu on taimedega, selle üle praegu puuduvad veel andmed.

Igatahes on selge, et normaaltingimustel ka inimene oma „raatsio“ga“, alludes üldlooduse seadustele, asub loova positiivse töö kallale samuti „instinktiivselt“, kui teised orgaanilised olevused. Kui ta aga selle juures, — „jumalalt sisse seatud ülemuse“ all ohkab, ägab ja rõõmu ning rahulduse asemele vaid orja piina põeb, — siis on see jällegi kleruse karuteene, kes töötamise tembeldas „jumala karistuseks, surma-pattude eest“. See vaade peegeldub isegi rahva keeltes, näiteks nimetatakse Venes põllusaagi hooaeg stradà (= kannatus!); Lätis: töötama = straadat, tähendab Vene stradàtj = s. o. kannatama.

Praeguse aja kultuur-riikide positiivne tegevus on päämiselt suunitud looduse varade ja jõudude rakendamisele. Statistika andmete järele umbes $\frac{1}{3}$ nende riikide sissetulekuist raisatakse negatiivseks militarismiks. Lisades militarismile tema aluse, dogmatismi ja nendega seotud juridismi, kapitalismi ja teised ülalkirjeldatud negatiivsed tegevused, võib julgelt oletada, et vähemalt pool (kui mitte rohkem) kultuur-rahvaste koguenergiast töötab negatiivselt. Sellekohase statistika kokkuseadmine annaks huvitava ülevaate hindamise ning otsustamise võimaluse ühiskonna liigete tegevusalade kohta. Muidugi absoluutselt täpsat piirjoont positiivse ja negatiivse tegevuse alal pole olemaski, sest positiivsel tööalal võib ka palju negatiivseid kaasnähtusi leida ja ümberpöördu. Kui sõja ajal luuakse mõni uus teede või kraavide võrk, siis on see hävitava tegevuse positiivne saavutus. Isegi praeguse aja eraettevõtjailt tekitatud töötatöölise hulga kurbloos on see hää külg, nimelt et see tõstis probleemi päevakorrale, sundis kultuurriike oma tähelepanu siia

pöörama ja neid töölisi vastuvaidlemata positiivsele tööle rakendama. Ent need positiivsed kaasnähted on nii haruldased, juhuslikud, väiksed, et nad sugugi ei tasakaalusta negatiivse tegevuse halbu tagajärgi.

Üldiselt on praegu küllalt tunnuseid olemas, et dogmatismi udupilved laiali valguvad ja taganevad teaduse ning tehnika saavutuste ees, et militarismi tapatalgud aegamisi piiratakse rahvusvaheliste lepingute abil, ja et suuremad üldrahvusliku tähtsusega ettevõtted kultuurriikide valitsuste poolt monopoliseeritakse.

Ristikiriku surmaheitlus Saksamaal.

MN.

Asjasthuvitatud kiriklikud ringkonnad räägivad tänapäev järelejätmalt usutunde tõusust. Mul pole selles suhtes ülevaadet kogu kristliku kirjanduse üle, ent viimase kahe sajandi teoloogid nendivad oma töödes tihti „usutunde tõusu“, nagu hra Tallmeister. Sellest räägiti valgustuseajal, prantsuse revolutsiooni ajal jne. Luterlaste arvates tähistab usupuhastuski „usutunde tõusu“. Sellest tõusust räägiti maailmasõja puhul (teemast „sõda kui usutunde kaaslane“ võib saada oivalise artikli) ja räägitakse ka praegu. Nii on usu alal alaline tõus! Peab ütleva, et propaganda-vahendina ja sugestioonina „tõusu“ toonitamine täidab lihtmeelsete inimeste juures hästi oma ülesannet. Muidugi jäetakse kahesilmavahele, et „olemise salapärasuse rõhutamine“ ei tähenda veel ristiusku, et esialgne mõistuse saamatus paljudel juhtudel ei tõesta veel vähimalgi määral piiblimüütide tõelikkust, et jumala-mõiste tarvitamine „suurimate mõtlejate“ poolt ei eita veel samade mõtlejate anti-klerikaalsust.

Veel parkümmend aastat tagasi nägid pastorid spiritismi hingedeteoorias ketserlust, täna nähakse selles piibli tõestust. Selle kõigega katsutakse maskeerida ristiusu taandumist. Olukord on tegelikult palju kriitilisem kui see väliselt paistab. Mitte asjatult ei toetanud saksa kirik kõigest hingest Hitleri võimuletulekut — see oli tema viimne lootus. Enne Hitlerit kasvas kirikust lahkujate arv kiirtempo, juurdevool preestriteseminaridesse vähenes ja pastorid ei lasknud oma poegi nagu varem õppida „kirikhärraks“. „Jumalasalase“ kutse oli muutunud ebakindlaks. Kuna kirikut eksikombel on peetud kapitalismi toeks, siis on ajalehed ja ajakirjanduse kontsernid nii välismail kui Eestis temale suhtunud häätahtlikult, kuid ei saanud siiski surnuks vaikida kirikuvastaste rohkenemist. Tsiteerin üht saksa katoliiklikku ajalehte 25. dets. 1927:

„Euroopas tuleb nentida moderni paganluse kiiret levikut. Suurlinnades on sadutuhandeid, kes pole ristitud, miljoneid, kes

kristlusest täiesti on lahkunud, lugematud on need tohutud hulgad, kes vaid nimeliselt on kristlased, kelle usk seisab vaid ristimis-tunnistusel, kes vahetevahel ka külastavad jumalateenistust, üldiselt aga uuspaganatest ei erine... Ja see uuspaganlus haarab järjest laiemaid rahvakihte. Ta paisub nagu laviin... Iga aasta siirduvad jumalastvaimustatud apostlid kaugetesse maadesse, et paganatele kuulutada Petlemma rõõmusõnumit. Katoliiklik rahvas ohverdab iga aasta miljoneid misjonäridele. See on hää, peab nii olema ja jääma. Kuid me ei tohi unustada kodumaiseid paganaid. Meie ei tohi tegevusetult vaadata, kui uuspaganluse lained hoovavad üle kodumaa.“

Tuleb tunnustada, eriti halb on luterluse seisukord. Katoliku kiriku tugevaks aluseks on ebausik kõige labasemal kujul; vaimudeusk, pühakutekultus, kuradikartus, relikviaste austus, usk imedesse, maagilistesse-müstilistesse jõududesse, see on selle ainuõndsakstegeva kiriku ärisaladus. Evangeeliumi kirik edvistab modernsusega, otsib lepitust mõistusega, nagu see eriti plastiliselt meil esineb Tallmeistri juures, ja sellega õonestab oma vundamenti — ta muudab jumala vaimuks, s. t. hävitab ta süstemaatiliselt. Kus pole ebausku, sääl kaob ka usk jumalasse. Intellektuaalseeritud religioon viib paratamatult deismist panteismi kaudu ateismi. Et siiski positsioone säilitada, katsuvad evangeeliumi kirikud ühineda, asutada konkurentsi kõrvaldamiseks kirikute trusti. Eeltöid alati juba „Praktilise ristiusu maailmakonverentsil“ (Stokholm 1925), seda on jatkanud terve rida konverentse. Nõrkust ei nähta (ei taheta näha) mitte sisulise ideoloogilise aluse vananemises, vaid välises killunemises ja seepärast pannakse palju lootusi asutatud „Kirikute rahvusvahelise sõprustöö maailmaliidule“ (loe: „Maailmakontsern usklike hingetarvete ekspluateerimiseks“). Ühine keel on olemas õigeuskliku, protestantliku ja anglikani kiriku vahel, kuid kokkulepe on raskem katoliiklusega. Õigeusklik Idakirik on hirmul bolševismi ja islami ees ja võtab iga liitlase meeleldi vastu. Raskem on aga maailmatrusti kaasa tõmata katoliku kirikut, edaspidi kristluse olukorra halvenedes see muidugi võib õnnestuda, ent praegu ei oska paavst veel demokraatlikult mõelda — kui teised kirikud taotlevad religioosset rahvasteliitu, siis taotleb katoliiklus ainuvalitsust, enese hegemoniat. Vastavas 6 aasta eest avaldatud entsüklikas toonitab paavst: „Paljud inimesed soodustavad põhjendusega, et otsivad kõige paremat, kristlaste väära religioosset ühinemist. Need on eriti nood, kes end pan-kristlasteks nimetavad ja katoliku usu aluseid tahavad kõigutada. Neile hädaohtlikele tehinguile tuleb pöörata tähelepanu... Inimeselaps peab kuuluma kirikusse, aga mitte sellesse, mis on püstitatud eksiteel olijate poolt, vaid sellesse kirikusse, mida on Kristus tahtnud ja asutanud, s. t. rooma-katoliku-apostlikusse kirikusse.“

Ühesõnaga: paavst pöördub evangeeliumi-kirikute trusti

vastu ja kuulutab: Ostke vaid ainuõndsakstegevalt kirikult!
Kaitsemärk: Made in Roma. Võltsimiste eest hoiatan! —

Näib aga, et kiriku lootuseta seisukorda ja väljavaateid ei suuda parandada ka kõigi kirikute-paavstide-preestrite-pastorite maailmatrust. Katoliikluse kantsides, Hispaanias ja Meksikos, hävitatakse kloostreid, aetakse maalt välja vaimulikke ja ikka tugevamaks lähevad hääled, mis nõuavad ristiusu lindpriiks kuulutamist. Eriti traagiline on aga kiriku seisukord praegusel Saksamaal, kus kõigi tunnuste järele haakrist hävitab risti.

* * *

*

Mis sünnib siis õieti Saksamaal?

Hitleri võimule tulles juubeldas kirik ja üks tema häälekandja uhkustas, et viie aasta pärast loetakse Saksamaal häbiasjaks mitte olla kiriku liige. Praegu on juubeldamine asendunud hädaldamisega ja isegi eesti pastorid peavad tunnustama, et kirikul seisab „Saksamaal ees tõsine katsumisaeg, mis võib-olla tuletab meele Vene kiriku saatust Nõukogude Venemaal“ (J. Aunver, Päevaleht nr. 193). Seni kui rahvussotsialistid polnud võimul, mängiti nende miitingutel koraale, praegu kõlavad kirikutes rünnakrühmade marsilaulud. Jumalast ja „kristlikust kõlblusest“ räägitakse väga palju ka praegu, ent teod näitavad teist, näitavad, et „kolmandas riigis“ ristiusku enam ei peeta kõlbluse kui ka kodanliku maailmakorra päämiseks ja asendamatuks toeks. Kirik kalkuleeris valesti, kui ta lootis fašismi võidust endale kasu. Neid alandusi, mis ta saab tunda praegu, pole ta tundnud sajandite kestel. Katoliku kiriku poliitilised esindused, tsentrumierakond ja Baieri rahvaerakond on likvideeritud. Terve rida juhtivaid katoliiklasi istub koonduslaagrites. Kiriklikul ajakirjandusel on keelatud üldse arvustada valitsuse samme kiriku suhtes. Kiriklikud ühingud ja ajalehed, kui nad mitte pole suletud, on „tasalülitatud“. Kiriku sinodid peavad lõppema Horst-Wesseli lauluga. Noortele preestritele tehakse rividrilli ja nad kannavad käesidet, kus risti kõrval on haakrist. Tuntud Weissenbergi ususekt peab harrastama sõjaväelisi harjutusi ja nii vahelduvad säääl käsigranaadi pildumise tunnind usulise ekstaasi ja palve tundidega — kõik komando järele: Käies marss! Palvele — marss! Eriti halvas seisukorras on luterlus¹⁾). Tema jüngrite järjest suurenev passiivsus, üksikute gruppide omavaheline võitlus ja juhtide tige leppimatus, on ta viinud täiesti sisemise kaoseni, mida väliselt valitsuse dekreedid ja komis-

¹⁾ Sellest kirjutas „Vaba Maa“ nr. 152 suvel muuseumi järgmist: „Paljud vagad saksa tanted, kes Hitleri võimuletulekul vaimustuses olid — jetzt wird mal wieder Ordnung sein — nüüd saab ometi Saksamaal kord majja — kukuvad küll vististi minestusse, kui kuulevad, kuidas Saksamaa luteri usu kõrge-mad vaimulikud kindral-superintendendid jumalateenistustel protesteerivad elava jumala poole Hitleri vägivalla vastu ning kuidas üks Sileesia kiriku superintenden-dent dr. Bronish kirjatüki eest kohalikus kirikulehes on vanqi pistetud ja seal

sarid reguleerivad. Üldist segadust suurendab veel kiriku täiesti selgusetu õiguslik olukord ja rippuvus valitsusest, kes teadlikult toimib kahemõtteliselt.

Tuleb muidugi tühistada need andmed, mis olid toodud selle ajakirja esimeses numbris saksa „jumalasalgaljate“, vabamõtlejate liikumise kohta — seda liikumist, millel oli üle poolteise miljoni organiseeritud liikme — pole enam. Saksa Vabamõtlejate Liidu (Freidenkerbund) suures „päästaabi“ hoones Berliinis asub nüüd kirikliku misjonitöö nõuande-koht. Freidenkerbundi kassa, umbes 750 miljoni senti, on natside käes. Tegelikult püsib Freidenkerbundi organisatsioon, kuna temaga oli ühenduses matmise-kassa, edasi uue nime all („Uus Matmise Kassa“) ja seda organisatsiooni pole likvideeritud kiriku nõudmistele vaatamata. On kadunud Saksa Vabamõtlejate Liit, kuid on kadunud ka dr. Algermisseni hiilgav büroo Münchenis, kust juhiti kristlikku ja ateistide vastast kihutustööd. Preisi valitsus on teinud küll korralduse, et kohtusaalidesse asetataks Kristuse ristikuju, krutsifiks¹⁾, ja usuõpetus on sunduslik, ent see on vaid näiline kiriku võit. Iisaki ohverdamisest rääkida on usuõpetuse tundidel keelatud, põhjendusega, et see ei vasta saksa jumaluse mõistetele; usust nõutakse Pauluse lunastuseprintsipi väljajätmist jne. jne. — näib, et nii „usuõpetuse“ tundidega kui ka igal muul viisil sihikindlalt ja äärmiselt osavalt süüakse välja kristlust. Enesetapjate matmine on pastoreitele sunduslik; kuna varem pastorid protesteerisid isamaalikkude laulude vastu kirikus ja ei tahtnud lasta rünnakrühmade lippusid kirikusse, alistuvad nad praegu orjaliku (kui mitte öelda koraaliku) alandlikkusega. Berliinis keelati katoliiklastele ise organiseerida surnud piiskopp Schreiberi matust — matuse organiseeris politsei ja kaitsevägi ja kiriklikkude koraalide asemel mängiti sääl laulu „Ich hatt einen Kameraden“.

näljastreiki alustanud... Nagu muistse Kreeka muinasloos ühesilmaline hiiglane Polyphemos ütles oma koopas Odysseusele, nii võib nüüd neile Hitler öelda: „Teile tasun ma seega, et söön teid kõige viimasena.“ Viimaste vana Saksamaa kantsidena tulevad nüüd natsidel allakugistamisele Hugenbergi saksa rahvuslaste erakond ja Saksamaa luteri kirik.“

¹⁾ Kui silmas pidada, et on olemas ka tapmistungi pornograafia, siis on mõistetav Ristipoodu kujutise protežeerimine Saksamaal, kus masse võlutakse muuseumis ka nende sadismile toitu andes. „Mis on verrega kirjutatud see on hästi kirjutatud“ ironiseerib kuskil Nietzsche. Ihunuhtlus on Preisi koolides jälle lubatud ja isegi üliõpilastele on antud distsipliini rikkumise pärast vitsanuhtlust. Noored rünnakrühmlased laulavad tänavail „Wetzt das Messer, wetzt das Messer, stosst es in den Judenbauch“ (Teritage nuga, teritage nuga, tõugake ta juudimakku). Meenutagem veel, et pääle sõjaromantika on „kolmandas riigis“ hinnas ka Hanns Heinz Ewers, see suurimaid haiglase-sadistliku tundeelu viljelejaid saksa kirjanduses, kelle tooteis tapmised, vereimemised mängivad kesksel osal: ühes tema tuntuimas romaanis „Vampiir“ on teose sõlmeks päätegelase vereimemine oma armukese rinnast, teises teoses kaevab krahv Y hauast välja oma naise, kõigub ja saeb laiba tükkideks ning topib urni, seda toimingut vaatab päält ja naudib selle naise armukene Jan Olierslaegers jne. jne. See kõik harmoneerub oivaliselt kristliku sadismiga.

Kuna meil on noorsoole lubatud osa võtta kiriklikest organisatsioonidest, teatab saksa noorsoodiktaator (Reichsjugendführer) Baldur von Schirach ühes oma hiljutises dekreedis, et rahvussotsialistlikul noorsool (Hitlerjugend, Bund deutscher Mädchen) on keelatud olla liige kiriklikes noorsooorganisatsioonides, põhjendusega, et see on arengule kahjulik. Üks hilisemaid Hitleri valituse korraldusi toonitab, et rahvussotsialistele ei tohi päälle sundida ühtegi usku, ta võib olla kiriku liige või ka mitte olla. Teatavasti oli mõne aja eest isegi president Hindenburg sunnitud pöörduma Hitleri poole palvega, kirikule halastada. Ent teades, et Hitler enne võimulepääsu oli kiriku vande all ja et ta noores põlves on alati toonitanud ristiusu väärtusetust, võib arvata, et asi ei parane ja et sakslased, kes 16. sajandil reformatsiooniga andsid kristlusele tugeva hoobi, temale lähematel aastatel annavad veel tugevama.

Erilist tähelepanu pälviv aga uue, rahvussotsialistide hõlma all võrsuva, „Saksa usuliikumise“ tõus. Seda „Saksa usuliikumist“ (Deutsche Glaubensbewegung), mis asub väljaspool kristlust, ei tule ära segada nn. „Saksa kristlaste liikumisega“ (Glaubensbewegung deutscher Christen — politiseerivate pastorite ettevõtte). „Saksa usuliikumine“ asub germaani paganluse pinnal, selle juhtideks on prof. Hauer, krahv Reventlov, prof. Günther, dr. von Leers, prof. Wirth. Liikmed peavad välja astuma kirikust ja paari kuu jooksul on liigete arv tõusnud 200 tuhandeni. „Saksa usuliikumine“ nõuab omale samu õigusl koolis, noorsoo kasvatuses, ühiskonnas, mis on kristlastel. „Reichsbote“ refereerib ühest ettekandest, mida „kolmanda riigi“ tuntud suurus prof. Bergmann on pidanud Berliini ülikooli ruumides, muuseas järgmist: „Professor Bergmann püstitas väite, et ristiusk ja rahvussotsialism on ühendamatult vastuolulised. Saksamaa suur eesmärk olevat üks rahvas, üks usund, üks kirik, millest iseeneest järgneb, et see usund võib olla vaid põhja-germaani usund. Rahvussotsialistlik revolutsioon pidavat üle minema paganlik-germaani reformatsiooni. Siis alles olevat ta saavutanud, mis meie Saksamaalt ootame. Meie ees on grandioosse ulatusega otsustus, sest meie ei taha lepitada germaani usklikkust ja kristlust, vaid asetame küsimuse — kas germaani usklikkus või kristlus. Prof. Bergmann ütles veel, et Hitler olevat nõus tunnustama paganlik-germaani usuliikumist ja sellele andma avalik-õigusliku ühingu õigused.“

Kuna prof. Bergmanni esinemine tähistab uut ajajärku Saksamaa usupoliitikas, siis toon siin veel konsekti tema ettekandest „Allg. Ew.-Luth. Kirchenzeitung'i“ (nr. 43) järele: „Bergmann eitas ristiusku kui ajalisel ja tõulisel võõrast ja kui vastuolus seisjat põhjamaise-germaani hingelaadiga. Patu ja lunastuse usuga, loobumise ja kannatamise religiooniga, nagu seda kehastab ristiusk, ei saavat sakslane midagi päälle hakata. Ta leidvat oma

jumala looduses, enese rinnas ja oma rahva suurus. Pattu ei olevat, küll aga teatud halvaloomulisus inimeses, milline aga tulevat kirjutada kristliku kasvatuse võõra mõju arvele (M. N. sör.). Seepärast kutsuvat *Saksausk* inimesi võitlusse kõlblise maailmakorra, au, ustavuse, vahvuse ja rüütliikkuse eest. See võitlus erinevat täiesti kristlaste isekast õndsusepüüdest. Selles „kohuse hiigelvõitluses“ ei vajavat põhjamaa inimene mingit lunastajat. Meie ise lunastame endid; sotsiaalne häda kaduvat Kolmandas Riigis, kehaline häda kaotatavat pärivus-bioloogilise seadusandluse abil, isiklik-hingelise häda ravivahendiks olevat heroilise kõlbluse järele rahva teenimine. Ent „Saksa usu liikumine“ ei peatu selliste üldiste arutluste juures, ta püstitab kindlad nõuded, mis ei kuulu enam maailmavaatelistele arutluste pinnale vaid haaravad kultuurpoliitikasse. Bergmann kuulutas saksausu-teoloogia teaduskondade asutamist ja saksausu õppe- raamatute ilmumist, ja kõneles algavast ristiusu vastasest võitlusest.“

Ei ole vist liialdus öelda, et see protsess, mis „kolmandas riigis“ praegu käimas on, tähistab kord nii võimsa ja uhke kiriku lõpu algust. Ajalookäik ei lähe tagasi. Ja kui Eestis „usklikud“ on pannud suured lootused uuele põhiseadusele, siis on siin soov mõtte isaks. Kirik nähtavasti ei suuda mõista, mis tähendab 20. sajandil autoritaarne riik, ta ei suuda mõista, et selline riik tänapäev enam ei vaja kiriku tuge, nagu ta seda on vajanud minevikus. Kiriku väljavaated Eestis¹⁾ pole paremad kui Saksamaal. Ehk on tänujumalateenistused siiski varajased.

¹⁾ Meie kirik teeskleb küll, nagu oleks ta massides endiselt populaarne ja tugev ja selleks ei pörgata tagasi tõsiasjade võltsimiste eest. Näiteks toonitas piiskopi aruanne suvisel kirikupäeval, et luteri kirikul on 850.000 liiget. Siin on üks väike viga umbes 400.000 suuruses. Suvisel rahvahääletusel oli hääleõiguslikke ainult 749.000. Kiriku liigete hulka võivad kuuluda küll ka roimariid ja alaealised, ent see palju asja ei muuda. Arvates hääleõiguslike arvu maha õigeuslised, juudid ja need, kes kirikust on üldse kõrvale jäänud, võime luterlaste hulka oletada umbes pool vähemana. Ja nende hulgaski, kes formaalselt on kiriku liikmed, liigub väga ketserlike meeolusid. Nii kirjutab Tartus ilmuv uus päevaleht „Vaba Sõna“ nr. 16: „Kas ei leiduks meil meest, kes suudaks luua rahvale usu, uskude sünteesi ja sümboli? Ja kes oma loomingut eest võideldes ütleks: Siin ma seisan, teisiti ei või! Sünniks see, oleks ka rahva vaimu oma kođu, oma kindlus millele toetuda. Ja tal ei tarvitseks enam kummardada võõrast rahvusest „prohvettite“ kujundatud püha viha ja jumalat, ei ülistada Petlema karjaseid, Geneetsareti järve kalureid, ega lugeda piiblist kui pühakirjast võõra rahva algelist ajalugu, mille sündmustik, ümbrus, kombad ja siseelu meie rahva mõtlevalemale osale sama võõrad, kui see maa meist kaugel on, kus see ajalugu on arenenud.“

Peale jumala või jumaluse üldidee, mis kõikidel uskedel omane ja peaaegu võrdne, on meie rahva juhtiv osa noist usuvormidest ja dogmadest välja kasvanud, otsib uut aja- ja mõistusekohasemat, mispärast siis ka võõrdumine usulisist toimingust. Ja sellest saavad teised rahvused aru. Meie ise vähem. Ning need teised rahvused siis hoolitsevad selle eest, et me usklikud oleksime, õndsaks saaksime, ning läkitavad meile äratajaid mitmesuguste usulähkude näol.“

Naisküsimus ja meeste riik.

Ellen Luha.

Moderni emantsipeerunud naise levinumaks tunnuseks Euroopas on suitsetamine — taotellakse mehelikkust ühe tühisema „võitluse“ ülevõtmisega. Eestis on naiste teiseks võiduks emantsipatsiooni teel naiskodukaitse paraadid. On andestatav, et naised oma enesetunnet tõstavad suitsetamise ja paraadidega. Kuid nende taga ilmnevad kurvemad asjaolud: kogu naisliikumise ideoloogia on meeste poolt välja töötatud ja meie naised on küllalt nii iseseisvusunud ja nende juhid nii lühinägelised, et on õnnelikud, kui saavad korrutada meeste naisi alavääristavat ideoloogiat. Paari aastatuhande eest nõudis Paulus, et naine vaikigu kirikus ja seda nõuet ei kehasa mitte ainult ristiusu taktika, vaid kõik seaduste kogud ja tänapäeva avalik arvamine, mis naise suruvad igal pool tahaplaanile. Harilikult esineb see naise alahindamine tänapäev ilusamas vormis ja kõlab umbes nii: — naise päämine ja püham ja ainuke ülesanne on olla ema. See doktriin, mis õieti on meeste loodud ja taotleb meessoos ülevõimu säilitamist, määrates naisele koha kööki, kirikusse ja laste juurde, on meie naisliikumise lemmikratsu. Meie naisliikumise „juhid“ — need on õieti naiste rakendajad patriarhhaalse, meesõigusliku ühiskonna vankri ette, müües poliitilise karjääri pärast kaasõdede hingi. Kui meil midagi on sündinud naise kasuks, siis evivad siin palju teeneid üksikud mehed ja traditsioone murdev ajaloo käik, väga vähe aga organiseeritud naisliikumine. Teadlikku naisliikumist meil pole ja ei saagi olla, kuna selle eestvedajad pole tunginud probleemi olemusse ja loodavad naisküsimumust lahendada seniharrastatud pateetiliste kõnede ja söögikursustega.

Meie ühiskond on meeste-võimu ühiskond. Sõna naine on siin tihti sõimusõnaks ja mehelikkus on suurim võitlus. Nii meeste kui naiste maailmavaade on läbi imbunud veendest, et naine ja mees on polaarselt vastandid, kelle erinevus on määratu ja on tingitud bioloogiliselt. Seda vaadet süvendab sihilikult meessugu, sest see vaade aitab teoreetiliselt meeste hegemooniat põhjendada — naist poliitikast, avalikust elust suruda kodu emasuse kõlava põhimõtte ja määratu „sugudevahelise erinevuse“ toonitamisega. Meie naisliikumine on olnud selle väärteooria ori ja on põhjust arvata, et nn. reformitaotlejad, seda veel rohkem on. Viimaste aastakümnete uurimused etnograafia, psühholoogia, antropoloogia, sotsioloogia vallas on näidanud, et sugudevahelise erinevuse pole bioloogiliselt tingitud, vaid ajalooliselt. Pole olemas nii suuri kehalisi-vaimlisi-hingelisi sugudevahelisi erinevusi, et neil võiks põhjendada sugudevahelise tööjaotust. Selline „erinevus“ on kasvatus ja eelarvamuste vilj. Taotlen

selles kirjutises, refereerides Bachofen'i, Foreli, Brandt'i, Ellis'e, E. Key, M. Vaerting'i, Mehling'i ja teiste uurimusi, anda lühikest ja pääliskaudsetki ülevaadet eelarvamiste ja võimuiha osast naise arengus ja naisküsimumise mõistmises. Uurimused on näidanud, et on olnud riike ja rahvaid, kus sugude omadused täiesti vastupidised on olnud neile, mis me tänapäev nende juures nendime. Näeme, et alati üks osa inimkonnast, kas mees või nais-sugu, sugude erinevuse suurendamisest huvitatud on, et omapära on sisse kasvatatud, drillitud, et meeste ja naiste omadused ja anded arenevad selles suunas, milles neid tarvitatakse. See sugu, kellel on võim, püüab teist sugupoolt alavääristada ja kasvatada, teadlikult ja alateadlikult, endale soovitavas suunas.

Ja võim on olnud varemalt naiste käes, ühiskond on olnud matriarhhaalne. Egiptuses, Spartas, Lüübias valitses emaoiguis. Bachofen leidis seda veel paljude rahvaste ja suguharude juures. Ilmneb, et kui valitseb naine, siis kuulub lastehoidmine ja majapidamine mehele. Naised ajavad väliseid asju ja tütreid on kohustatud toitma vanemaid. Kui on tegemist meestevõimu ühiskonnaga, siis seletab mees, et naise ülesanne looduse poolt on alistuda. Kamtšatkas ehitasid veel 18. sajandil naised elamuid, mehed ketrasid, pesid pesu ja valmistasid toitu — naised pidasid häbistavaks parandada riideid, nagu praegu meie mehed. Tiibetis kuulus kauplemine naistele, samuti põlluharimine. Vanade germaanlaste juures hoolitsesid naised põllu ja karja eest.

Võime nentida õiguste, omaduste täielist rippuvust asjaolust, milline sugupool valitseb. Kui ühiskond on naiste-võimu ühiskond, siis näeme, et naine on armastuses aktiivsem pool. Mees toob ühes kaasavara, vannub naisele truudust ja langeb selle murdmise eest põlguse ja karistuse alla. Naine valitseb varandust ja annab mehele oma nime, samuti ka lastele. Mees ehib end, naine käib lihtsamalt riides. Abiellumata mehed on põlguse all. Mehi peetakse hääsüdamlikumaks ja vaimselt vähemarenenud sooks. Jumalad, vähemalt pääjumalad, on naissugu. Armuelus on naistevõimu-ühiskonnas naised eesõigustatud. Kosib naine, kui teeb seda mees, siis on see häbematus. Sparta naistevõimu ühiskonnas oli levinud mitmemehepidamine, naine ei tundnud abielu-truudust, sest valitseval sool on rohkem seksuaalseid vabadusi. See kahekordne moraal on maksnud minevikus ja maksab ka meil. Irokeeside, tiibetlaste, birmalaste juures oli varem naistele mitmemehepidamine lubatud; vastupidi mitte. Naise vooruslikkus on nõudeks vaid meeste-riigis. Meiners kirjutab kamtšatkalastest: „Ühe abiellumata tüdruku parimaks soovituseks on hästi suur arv armukesi, kellega ta vahekorras on olnud.“ Neeqriprintsesside meeshaaremites elavad mehed samase surve all kui naised mõne pärsiavürsti haaremis. Abiellujate vanaduse vahe on samuti võimu-asendist tingitud: naiste-riigis on vanaduseülekaal naiste käes — poisid peavad

noorelt abielluma; Birmas on naine mehest 10—15 aastat vanem; korealaste juures langesid varem 16-aastased abiellumata poisid naeru alla, neile keelati üldse mehenimi, nagu meil vanatüdruk ei saa kunagi naiseks (mitte „Frau“, vaid „Fräulein“). Naisteriigis naisprostituutsiooni pole, küll võib leida sääl meesprostituutsiooni algeid, ent see pole välja arenenud, sest see on füsioloogiliselt võimatu.

Räägitakse alati mingisugustest loodusepärastest naiste kehavormidest. Isegi arstiteadlased on veendunud, et tugev rasvakude ja vormide lopsakus on ürgnaiselikud omadused. Ja kui viimasel ajal naine salestub, siis eugeenikud ja tüteoreetikud näevad selles suurt hädaohtu. Tõelikult pole siin tegemist mingisuguste sootunnustega, vaid t ö ö j a o t u s e tagajärgedega. Kehavormide lopsakus esineb alati valitsetava soo juures. Mida absoluutsem ühe soo ainuvalitsus, seda ümarikum on teine sugu. Idamaise meestevõimu juures on naised ülilihavad. Kamtšatkalaste juures olid naistevõimu ajastul mehed äärmiselt lihavad. Strabo jutustab keltide meeste paksusest ja gallia naiste tugevusest. Just tugevust ja kehasuurust peetakse jällegi üldiselt mehe eriomadusteks. Vanade germaanlaste haudades on leitud 7-jalaseid naiste luukeresid. Paljude Aafrika suguharude juures on naised suuremad ja tugevamad. Kehakasv ja jõud on tingitud valitseva soo paremaid arengutingimustest. Sugupool ei tingi veel suurust — väga paljude loomaliikide juures on isaloomad vähemad.

Valitsev sugu käsutab ka kunsti, selleks pole võimalusi valitsetaval. Ilmneb, et oma soo kujutamine on seksuaalselt toonitamata, kuna vastassugu alati seksuaalselt toonitatud on. Veenus on meeste loodud. Seni on peetud tema kultust ekslikult naiste kultuseks, ent seda on küll falluse-kultus. Meie meestevõimu juures on viimane kultus keelatud, sest alluvale sugupoolele omistatakse, õigemini dikteeritakse, häbelikkust. Veenusekultus lokkab takistamatult, nagu see kunstitöis küllaltki hästi väljendub. Naiste võimu vähenemisega on nende armastuse-jumal Dionüsus vajunud unustusse, keegi ei tunne tema nime, küll aga tuntakse Veenust. Alluvale sugupoolele kasvatatakse sisse häbelikkus, eksikombel peetakse seda külgesündinuks. Alati hinnatakse ja nõutakse vaid vastassugupoole vooruslikkust. Naisteriigis peeti häbelikkust mehe vooruseks. Herodot märgib, et lüüdiaste ja kõigi barbarite juures (kus valitses naiste võim) mehed väga häbenesid, kui neid alasti nähti. Spartas tüdrukud võimlesid alasti, poisid aga kasvatati väga häbelikkudeks — hiljem, meestevõimu kasvades, võimlesid alasti ka poisid. Ilu ja ehtimine on samuti kõigil ajal nõrgema poole juures hinnas. Egiptuse naistel oli üks ülikond, meestel kaks. Üks uurija kirjutab: „Meie vaadete järele kõlbab ainult naisele ehteid armastada, mitte mehele. Vana-riigi egiptlased näivad olnuvat vastupidisel arvamisel.

Meeste mitmekesiste riiete kõrval paistab naiste riietus äärmiselt ühetoonilisena, sest kuningatütrest talunaiseni kõik kannavad samasugust riietust. See on lihtis, voltidetu mantel." Naisteriigis Lüübias mehed loksivad habet ja juukseid, kandsid kuld-ehteid jne. Sama maksab ka paljude Aafrika suguharude suhtes. Plinius järele on vanade germaanlaste juures mehed värvinud juukseid.

Meeste eesõiguste maal peetakse naisi ilusamaks sooks ja mehi targemaks, intelligentsemaks sooks — ka neid omadusi peetakse soo külgesündinud tunnusteks. See vaade on samuti mehe ja naise võimuvahekordadest tingitud. Kamšatkalased ja Tacituse järele ka vanad germaanlased, kus valitses ema-õigus, olid veendunud naise targemuses. Vanas Egiptuses loeti Isist seaduseandjaks, Osirist häätegiaks, s. t. naisele omistati mõistus, mehele tunded. Täna loetakse häätegevust naise loomusele vastavamaks. Tarkuse oreooli vajab valitsev võim, klass, seisus, sugu oma seisukoha kindlustamiseks, selleks on küllalt näiteid. Kuningad on kõigis mais oma vaimse üleoleku printsiibi viljelemisega end tõstnud jumalasarjaseks. Paavst on eksimatu. Feodaalne aadel pidas kodanlust seni nõrgamõistuslikuks, kuni viimane tõusis võimule, praegu suhtub kodanlus samuti proletariaadile kui mees naisele. Meie kutsume sünnimaad isamaaks, egiptlased ja kreetalased kutsusid seda emamaaks. Meil tervitatakse poisi sündi — naiste võimu maal, kui sääl harrastatakse laste surmamist, kõrvaldatakse poisid. Ristiusu tulekuga käis kaasas meeste võimu süvenemine ja seega kadusid naispreestrid, keda vanade rahvaste juures küllalt võis leida ja kristlikus kirikus veel Karl Suure ajal. Preestrite naistelaadiline rõivastus on mälestis naiste võimu ajastust. Sel ajastul kõlbasid naised ka sõdureiks, praegu nad seks ei kõlba. Amatsoonid ületasid sõjakuses isegi preislased, nende juures oli meeste ülesanne sigitada vaid järelkasvu sõjaväe suurendamiseks, nagu see praegu on saksa naiste ülesanne. Lüübias, Nepaalis ja vanade germaanlaste juures (emaõiguse ajal) koostus sõjavägi vaid naistest. Tacitus teatab, et mees viimaste juures tõi naisele kaasavaraks saduldatud hobuse oda, mõõga ja kilbiga. Vanal ajal oli küllalt naisvalitsejaid ja naisväejuhte. Dahome naissõdurid on kuulsad sellepolest, et nende võõdel rippusid vaenlaste skalbid ja päaluud. Vanade naissõdurite juures oli mees argtuse kehatuseks — kui kedagi taheti haavata argtuse ja nõrkuse pärast, siis öeldi: — sa oled mees. Egiptlannasid kutsuti nende vahvuse pärast emalõvideks — võimalik, et sfinks, lövi naise pääga, kujutab egiptuse naist.

Ideaalne seisukord on muidugi ühe soo ülevõimu kadumine, sugude üheõiguslus. Seda näib taotlevat tänapäeva ühiskondlik areng. Ent ka minevikus on ajutiselt olnud üheõiguslikkuse ajajärke, need näivad olnuvat ajal, kui üks sugu oli oma võimu

kaotanud ja teine polnud end jõudnud maksma panna. Mõne rahva juures näivad vaheldunuvat sugude võimuperioodid mitu korda — pendeidumine ühest äärmusest teise. Võimu tasakaalu ajajärkudel leiame suguharude juures mõlemast soost päälikuid, valitseb range monogaamiline moraal, ühelgi sool pole seksuaalseid eesõigusi ja paheõigusi, avatleja ja avatletav leiavad võrdse karistuse. Kus ainuabieli pole, nagu Venezuela metsrahvaste juures, Sandwichi saartel, sääl on sellisel juhul mõlemal sool seksuaalne vabadus. Üheõigusluse perioodil käisid Egiptuses mõlemad sugupooled koos jahil, kuna varem naised seda üksi tegid, harisid samuti koos põldu jne. Kasv, kehavormid, tugevus, olid sarnased. Ellis ja teised uurijad jutustavad suguharudest, kus sugupooled väliselt üldse ei erine, samuti ei erine nende majanduslikud õigused.

Täiesti mõistetav on, et valitsev sugu alati kõige osavusega püüab vahet, erinevust sugupoolte vahel suurendada, vastasel korral on hegemoonia hädaohus. Veel mõne aastakümne eest moonutati naise keha naiselikusse toonitamise sildi all. Sooerinevused on enamikus tööjaotuse tulemused, differentsid on kunstlikud sünnitised. See kehtib nii kehaliste, kui ka vaimlistehingeliste omaduste suhtes. Mida kõik pole naisele külge luuletatud: närvlikkus, edevus, kartlikkus, isekus, ehtimishimu, kokeeteerimine, pääliskaudsus, valelikkus, kavalus, mõtlematus, kerge-meelsus jne. olevat naisest lahutamatud. Sajandite jooksul on katsutud unustada naiste võimu ajaloolisi jälgi ja nende teeneid. Ajaloolise töö et Aspaasia on Periklesele aidanud valmistada kõnesid, likvideeris üks teadlane sõnadega: „Lobisemine, et Aspaasia aitas, on rahva nali, kes alati hiiglavat (s. t. Periklest) armastab mustata.“ Kas ei ole aga lugu vastupidi: mitte Periklest, vaid Aspaasiat, kui naist, tahetakse käesoleval korral alaväärtustada. Kuulus Proudhon ahastas: „Kuhu peab, kuhu saab meid naise emantsipatsioon paratamatult viima? Abieliu ja perekonna lagunemise, vabaarmastuse, promiskuiteedi — ühesõnaga pornokraatia juurde.“ See hädaoht on liialdatud. Kui Inglismaal suurtööstus hakkas arenema ja perekonnaisad läksid kodukäsitöö juurest vabrikutesse, siis räägiti samuti meeletlike sõnu perekonna ja kodu lagunemisest. Need siiski ei lagunenud. Ja ei lagune nad vist ka siis, kui naiste kodukäsitöö suurtööstuse ees taganeb, kui 5000 perenaise asemel, kes Tartu kodudes iga lõuna ajal keedavad suppi, seda teevad ühissöögi-majades ainult mõnikümmend inimest.

Keskajal harutasid kirikuisad, kas naisel on hinge. Viimase saja aasta jooksul on teadusemehed kõvasti lõonud lahinguid naise intellekti pärast — kas tal on mõistust või pole. Ses küsimuses on meeste kuulus objektiivsus end lasknud kõvasti juhtida soo-eelarvamistest. Eriti õpetlik on naise alaväärse pääaju ajalugu. 20 aasta eest ilmus neuroloog Möbiuse raamat naise füsiolo-

loogilisest nõ dramõistuslikkusest. Naine olevat juba sündimisest pääle vähemarenenud aju tõttu määratud nõ dramõistuslikkusele. Selle jaoks on uurijad alati otsinud erinevusi ja tunnuseid. Bischoff õpetas, et naise aju on umbes 100 grammi kergem mehe omast, selles tervitati naise vaimlise alaväärsuse tõestust, ehkki polnud määrateldud mingi suhe aju suuruse ja intelligenti vahel. Kui siis uurimused avastasid tähtsate meeste, Gambetta, Voltaire'i j. t. juures väikesi ajusid ja idiotide juures suuri, siis püstitati õpetus, et ainult relatiivne aju suurus, s. t. keha ja ajuraskuse suhe, on vaimlise loomingu juures mõõduandev. Naise relatiivne aju suurus osutus mehe omast suuremaks. Siis väideti, et on varajane aju relatiivsest raskusest andekuse suhtes otsustusi teha ja toodi välja varem tagasi tõrjutud teooria, et andekuse määritleb aju mikroskoopiline ehitus. Ei leitud aga sääl erinevusi ja avastati, et aju esimene osa on vastsündinud poiste juures suurem kui tüdrukutel ja sellele põhjendas Möbius oma teooria. Siis avastati, et mehe omapärane otsmik on tingitud suurematest õhukoobastest, ja et aju esiosa on naisel paremini arenenud ja naise-alaväärsuse-teooria päästmiseks otsustati, et kõrgemad mõtlemisefunktsioonid kuuluvad aju tagaossa, mis meestel olevat paremini arenenud. Hiljem selgus, et aju esiosa on suhteliselt suurim ahvil. Samalaadiliselt on püütud tõestada naiste lobisemishimu nende keelemuskliite parema arenemisega. Näeme, et 20. sajand mõneski suhtes on lähedal keskajale, kus ristiusu pühak Thomas Akviinist tõestas naise avaväärsust sellega, et mehe loode saavat hinge 40 päeva varem kui naise loode.

Looduse poolt pole antud mingisugust puht-mehelikku või puht-naiselikku tüüpi. Osutub, et tihti ühe soo indiviidid erinevad oma vahel (väljaarvatud muidugi suguelundid) rohkem, kui indiviidid erisugupooltest. Teoreetiliselt tunnustatakse üheväärsust, praktiliselt valitsevad aastatuhandete sugestioonid ja eelarvamised, mis kõik soo-psühholoogilised uurimised ja vastava statistika tõlgitsemised muudavad tendentslikeks. M. Vaerting nendib, et kõik naissoo nõrgad saavutised leiavad kasutamist tema andetuse tõestajana. Häid saavutisi aga ei taheta tunnustada vaimsete võimete märgina. Mehe halbades saavutistes ei nähta andetust, häädes nähtakse aga andi. Et poiste intelligentus teatud aastatel vähem on tüdrukute omast, seda tõlgitsetakse puht-füsioloogiliselt: tüdrukud arenevad neil aastail kiiremini. Kui tüdrukute arenemine hiljem, kui mõjuma hakkavad hinnangud, mis naissoo suhtes valitsevad, pidurdub, siis ei seletata seda kasvatuses halbade mõjudega, vaid sünnipäraste soo-erinevustega. See vaade kehtib praegu pedagoogilises psühholoogias üldiselt. Poistele omistatakse matemaatikas ja tehnikas suuremat andi. Rida uurijaid, Voigt, Peuchler j. t., leidsid tüdrukute juures suurema huvi ja paremaid võimeid matemaatikas, kui samavanuste poiste juures; „teaduslik“ seletus kõlas — see on tingitud aren-

gutempode erinevusest ja õppimisviisist. Giese leidis poiste juures enam originaalsust ja järeldas: originaliteet on meeste eritunnus, kuna naised traditsiooni küljes ripuvad. Teine uurija Piorkovski leidis tütarlaste juures rohkem originaalsust — ta ei seletanud seda soo, vaid juhusliku individuaalse erinevusega. Heymans nentis, et naisüliõpilaste eksamitulemused olid paremad. Ta ei järeldanud sellest, et naised on meestest üle ja targemad, vaid et nad on hoolsamad. Saksamaa abikoolides on rohkem poisse kui tüdrukuid, seda ei seletata tüdrukute andekusega, vaid ema kasustavat neid rohkem majapidamises ja seetõttu nad olevat osavamad.

Nii pole naine „nõrgem pool“ mitte ainult kehalt, vaid ka vaimult. Sel põhjusel nõutakse ka tema loobumist poliitikast. Siin seisame huvitava ummiku ees, sest teisest küljest toonitatakse, et mehel on rohkem abstraktsiooni võimet, meelt teooriate jaoks, kuna naiste mõttelaad olevat konkreetne, praktiline. Poliitika aga on just ala, kus ei saa teoretiseerimisega, abstraherimisega valitseda. Poliitikategelane peab arvestama tõsiasiade loogikaga, toetuma konkreetsele alusele. Nii kuuluks teise meeste teooria järele, mis samuti taotleb naise kõrvaesurumist, just poliitika naisele. Üks neist seisukohtadest peab olema vale. Sellele mehe kõrgema intelligenti, intellekti toonitamise maaniale on mitmelt poolt otsitud selgitust. Miks on see nii, et vana naise kortsudes nähakse (s. t. tahetakse näha) inetust, kuna vana mehe kortsudes leitakse (s. t. tahetakse leida) vaimukust? Prof. Brandt'i arvates võib see olla tingitud mehe alaväärsuse tundest naise ees, sest viimane on bioloogiliselt teatud määral „täiuslikum“ — ta saab sünnitada, luua lapsi, kuna mees seda ei saa. Primitiivsete inimeste juures võtavad mehed ja Freudi järele tihti ka tänapäeval väiksed poisid seda „puudust“ väga traagiliselt. Nii võiks Brandt'i järele võtta mehe vaimufunktsioonide paremust, intellekti toonitamist selle puuduse tasakaalustamisena, kompensatsioonina. Arengulooliselt võib leida väitele küllalt tugesid. Paljude alamate loomaliikide juures paistab isaloom mingisuguse degenerandina, füüsiliselt ebaõnnestunud emaloomana, keda mõnikord ka soo edasiandmise juures üldse tarvis pole. Emaloomad elavad tihti kauemini, on harilikult suuremad ja nende munade juures on õnnestunud viimastel aastatel sigitamist asendada kunstlike keemiliste mõjutistega. Nii evib isaloom kõrvalise tähtsuse. Lehetäide neitsistsünnitamine, parthenogenees on tuntud. Nad paljunevad isaloomata, viimased sünnivad ainult halva toidu puhul. On toit hää, siis isaloomi üldse ei sünni. Sama nähe esineb ka mõnede teiste putukate juures. Käesolevas artiklis asume üldiselt teisel seisukohal, teatud määral on siiski võimalik, et sünnitusfunktsiooni puudumine meest hingeluliselt mõjutab. Igatahes võiks eelolnud read olla õpetlikud mõnelegi mehe ülehindajale.

Kõik nõrkused, mis naistele omistatakse, pole valitseva sugu-poole juures sugugi vähemad. Naise paljutoonitatud lobisemise puhul võib tähendada, et maailmasõjas üskki sõjasaladus ei jää-nud välja andmata. Vaatamata karmile keelule ohvitseride ja sõdurite kirjad omastele olid täis keelatud andmeid. Valguse ja varju erapoolik jaotamine taotleb säilitada ühesoo ülevõimu. On leitud, et alistumisetarve on naisele omane. Mehe juures seda ei nähta, kas praeguste poliitiliste liikumiste juures ei pühitse alistumisetarve orgiaid. Nii riigi- kui kirikuvõimud nõuavad täpsat sõnakuulmist, see on kodaniku päämine voores. Kant arvas koguni, et naine tahab valitseda, mees valitsetud olla. Räägitakse naise väiklusest, tegelikult kannab väikluse tendentsi eneses ülevõim, sest see võib püsida vaid surudes alluvaid. Psühholoogiliselt on põhjendatud, et väikluse hädadoht kasvab võimu kasvamisega. Suurimad võimumehed on loonud pakseimad seaduste raamatud, mis valitsetud isiku elu ka pisiasjades kindlaks määravad. Militarismi juures, mis on absoluutse võimuprintsiibi kehastuseks, ilmneb see tendents eriti selgelt. Nõõbi-läikimine, jalaasend, tervitusliigutus evivad suurimat tähtsust. Ka kõige väiklasem naine on militarismi väiklusega võrreldes suure-jooneline. Kiriku võimu kasvades kasvas piiramatult ka tema väiklus. Bürokratism käib käsikäes ametniku ülivõimuga. Nii esineb mehe väiklus teravamalt kui naise oma. Naise väiklane väljatõrjumine teaduse ja kunsti aladelt, ordenite ja aunimede pedantlik süsteem, üliõpilaskorporatsioonide keerulised eeskirjad on meeste väikluse ja kilpkodanluse väljendusteks. Kui ühel professoril õnnestus skopolamini abil sünnitusvalusid vähendada, siis katoliku vaimulikud tõstsid selle vahendi tarvitamise vastu häält. See olevat piibllilause „Valuga pead sa lapsi ilmale tooma“ mitteamvestamine. Samad isandad aga unustavad piibllilause „Palehigis pead sa oma leiba sööma“ rakendada enda suhtes ja raske töö on neile täiesti tundmatu. Selline sihilik tõdede raken-damine kordub meie kahekordse moraali ajastul suuremates või vähemates mõõtudes igal sammul. Mehe nõrga enesevalitsemise võime ja seksuaalse üliärritatavuse tõttu peavad naised Idamaal tänapäevgi käima kaetud nägudega ja paavst nõuab veel täna voores nimel oma külustajannadelt kinnastatud käsi ja kinnist kaelust.

Ei saa salata, et naine seni on vaimliselt olnud vähe produktiivne. See on aga meeste-võimu ühiskonna, mitte naise loomuse teene. Naise saavutuste edu ripub täiesti mehest, kelle käes on ülikoolid, teatrid, kirjastused, ajalehed, ajakirjad ja kogu krii-tika. Igal viisil pidurdatakse naise arengut, see pole mehe süü, vaid ühe soo ülevõimu paratamatu kaasnähe. Mehe eesõigusta-tud olukord on naise loomingu võime laostajaks. Ajaloos näeme, kui naine on troonil, s. t. rippumatu meeste ülevõimust, siis ta ületab oma saavutustega mehe: Elisabet, Katariina II, Maria

Teresia on hiilgavad näited. *Fourier* nendib, et igast kaheksast naisest troonil on seitse hiilgavalt valitsenud, kuna iga kaheksa meesvalitseja päale tuleb seitse saamatut. Poleks need naised juhuslikult troonile tõusnud, kus neil oli teotsemise vabadus, siis poleks keegi nende võimetesse uskunud. *Mill* toonitab: „Poleks kuninganna Elisabet või kuninganna Viktooria pärinud trooni, siis poleks neile usutud omistada vähimatki poliitilist osavust.“ Nii on kõigil aladel. On olemas kujutelm mingisugusest *absoluutses* mehest ja meheliikkusest ning absoluutsest naisest ja naiseliikkusest, mis surutakse igale kasvavale poisile ja tüdrukule päale. See aatatuhandete väärkujutelm tõusis oma tipule ja leidis kristallsema väljenduse *O. Weiningeri* sugudeteoorias. See autor on meeste-riigi klassiline teoreetik ja ideoloog.

Vastavalt üldmaksvale eelarvamusele iga poiss ja tüdruk treenitakse mingisuguse ebamäärase sooideaali suunas, mis naise võimed määrab lämbumisele. Kui siis naiste hulgas ei leita *Rafaeli*, *Mozarti*, *Aristotelest*, *Phidiast*, *Galileid*, *Newtoni*, *Kanti*, *Goethet*, *Napoleoni*, siis arvatakse, et juba emaihus on mehesse pandud eeldused vaimliseks loominguks. Ja unustatakse, et meeste määratu enamik osutab suurt vaimutuimust, et and vajab teotsemiseks teatud tingimusi — seitsmendal sajandil enne *Kristust* polnud *Greekas* suuri traagikuid, ja keskajal polnud suuri looduseuurijaid. Räägitakse tüdrukute huvist nukkude vastu, millega juba loodus määravat tema eriala. Ei märgata, et see huvi nukkude vastu sisse kasvatatakse nende kättetoppimisega. Katsed on tõestanud, et väiksele tütarlapsele mingit tarvet ei tule nuku järele, kui teda tehniliste mänguasjadega harjutatakse. Samuti võib poissi harjutada nukukiigutajaks ja teha temale vastumeelseks tehnika ja puuhobune. Ent tüdrukut kasvatatakse mingisuguse „õilsa emasuse“ tähe all, võetakse teda puht-seksuaalse olevusena ja selle tulemus on, et nad varemalt seksuaalselt küpsaks saavad ja see omakorda pidurdab intellektuaalset arengut. Kunstliku tundeelu kultiveerimisega esiplaanile tõusnud erootika ei saa maksva moraali tõttu leida küllaldast rahuldust ja nii sünnib seksuaalse elevuse sfäär, mis kuigi soodus pole vaimliseks loominguks. Seda loomingu raskendab veel traditsioonipuudus: geniaalne mees tunneb end lülina teenekate eelkäijate reas, kelle traditsiooni ta jätkab. Geniaalse naise seljatagune on tühi, tal pole ideaale, ta on erand, keda nimetatakse „mehelikuks“. Psühholoog *H. Schulhof* toonitab, et emasuse esiplaanile asetamine naise vaimlisi jõude hävitab: „Andumine sooloomisele, selline seotud vaimline maršruut sugestiivse eluideaalina on indiviidile halveim mõeldavatest eeltingimustest, et areneda avastajaks, s. t. geeniuks. Sellised sugestioonid pidurdavad alateadvuslikult teatud meeolude, teatud mõttekäikude, otsustuste ja tegude sündi.“

Ka meil on moes seada ülimaks ideaaliks naisele emasust,

lastekasvatamist, kodumajapidamist. See ideaal teatud piirides pole halb, ent see ideaal meeste-võimu ühiskonna ideaalina taotleb ja evib tendentsi viia seisukorrani, mis valitseb praegu Hitleri-Göringi-Göbbelsi Saksamaal, kus naine surutakse avalikust elust välja (vähemalt teoreetiliselt, ei tea kuivõrd see teostub praktiliselt), kus temale jäetakse austav ülesanne valmistada süüa ja hankida ning kasvatada lahinguväljadele suurtükiliha. Naine kasvatajana näib aga just oma soo lastele olevat mitmeti saatuslik. Sugude mõju laste kasvatajana näib olevat mitmesugune. On ilmnenu, et kui ema on alati kodus, siis saab takistatud tütarlaste vaimline areng ja isa puhul poiste areng. Tuleb suure kahtlusega võtta fašistide loogikat, nagu oleks see lapsele väga õnnistusttoov, kui ema pole ametis, vaid alati kodus. Itaallane Saffiotti on oma andekuse-uurimistes määritlenud, et tüdrukud, kelle emad töötavad väljaspool kodu, ületavad oma saavutustega kaugelt tüdrukuid, kelle emad on perenaised ja alati kodus. Poiste suhtes oli olukord vastupidine. Nii pole ema kodusolek mitte naissoo huvides, sest see suurendab sugudevahelist diferentsi, vaid meeste-võimu ühiskonna huvides, milline viimaseid pingutusi oma säilimiseks teeb fašismi näol, mis puhtal kujul taotleb meeste riiki. Tuleb alati suhtuda kahtlusega „naisõiguslastele“, kes vaid suitsetamisega taotleavad mehelikkust, kuid ka teisele äärmusele, kes toonitab naise seksuaalset funktsiooni. Mõlemad on meeste-võimu ühiskonna alateadlikud orjad. Naisliikumine, mis töötab ideoloogias abil, milline võimaldab meeste-võimu ühiskonna säilimist, pole naisliikumine, vaid hüppelaud üksikutele poliitilistele naiskarjeristidele, kes isegi ei võta vaevaks naisküsümuse olemusega tutvuda.

Pastor ja sotsiaalsed küsimused.

L. Okaste.

„Usk ja sotsiaalsed küsimused“, selle päälkirja all ilmus tänavu „Eesti Kiriku“ augusti- ja septembrinumbreis päätükk A. Sommeri raamatust „Ülim usk“. Samuti töid katkeid mainitud teosest mitmed juhtivad päevalehed.

Kogu mainitud kirjutist kannab väga tugev tundeline pinge, kohati näib ta olevat otsekui inimese kirjutatud, kes on haavatud oma kõige õrnemas. Siit leiame me palju terava ja osava sulega joonistatud üksikpilte, häid iseloomustusi kaasaegse kodanliku ja nn. kommunistliku korra väärnähteist. Aga hoolimata kõigest hoogsusest, hoolimata rabavalt valitud illustratsioonest ning sisu üksikute osade veenvusest, artikkel kui tervik jätab korratu da-daistliku kleebingpildi mulje, kui süveneda temasse lähemalt. Ning see johtub küll sellest, et artikli selgroog on ainult näiliselt sirge-

joonne-loogiline, tegelikult aga vastuoludesse murtud. Ning meil jääb ainult kahjatseda, et sõnatorav ja vististi ühiskonnale häädsooviv autor seda ise pole märganud.

Autori arvates on lunastuseks kaasaegse elu pahedest jumalariik. See on õigluse ja vennaarmastuse riik, kus „on osatud õieti hinnata töö aega kui väärtuse mõõtu“, kus on leitud ja ellu viidud kõikide aegade sotsiaalsete vahekordade ainuõige lahendusviis Jeesus Kristuse kuldreeglis: „kõik nüüd, mis teie tahate, et inimesed teile peavad tegema, nõnda samuti tehke ka teie neile; sest see on käsk ja prohvetid“ (Matt. 7, 12). Sääli muutub ligemise-armastuse kõrgeim käsk Jumala armastuse praktiliseks teostamiseks (Matt. 22, 36 ja edasi). Tasandus, armulisus, rahunõudlikkus, südamepuhtus ja õiglus annavad tunnistust jumalariigi kodanikest juba siin maailmas samuti kui teenimistahe, enesesalgamine, andestamine ja vihamehe armastus tõestavad Jumala laste kõrgeimat elu.

Selline ideaal on kindlasti kaunis, ning kui me kuuleme algkristlikust ristikogudusest, et „kõik need, kes uskusid olid üheskoos ja kõik, mis neil oli, oli neil ühes. Oma päranduse ja vara müüsid nad ära, ja jagasid neid igapähele seda mööda, kui kellelgi tarvis läks“, siis on meil kindlasti häämeel suurest üksmeelsusest ja üksteise eest hoolitsemisest puhtkristlikus jumalakoguduses.

Hoopis arusaamatuks jääb aga, kuis autor, kes evangeeliumist kokku otsinud sellise armurikka kogukonna ideaali, suhtub eitavalt kollektivistlikku töösse ning ühisesse produktsioonivahendite evimisse. Eks oleks see nii sobiv arvatava varakristliku seisukorraga, kus kõik, „mis neil oli, oli neil ühes“. Miks ei tohiks inimesed toota koos ja tarvitada koos toodetut, tülitsemata igal minutil selle üle, mis on „minu“, mis „sinu“ oma? Kuid ei! Autori seisukoht kollektiivtootluse suhtes on täiesti eitav. See eitamine on põhimõtteline, mitte ainult Vene kollektiviseerimise väärnähetega paljastamine, sest säälseid vigu ei pruugiks ju teisel korrata, vaid üldse suhtutakse eitavalt „sotsiaalsete voolude püüdesse — sääda üldmandus produktsiooni abinõudes eraomanduse asemele ja kollektivistlik tootlus individualistliku asemele.“ Üllatav — see peaks olema ju ainult väike mürdosa jumalariigi „kõik oli neil ühes“ programmist! Ja selle vastakuse põhjused? Kuulge ja imestage! Selle põhjuseks on (nagu selgub Eesti Kirik nr. 34), et inimestel on erinevad anded ja võimed. On hooletuid ja täpsaid, on virku ja laisku, on neid, kes toodavad ja neid, kes laisklevad, ning seepärast asub autor eitavale seisukohale kollektiviseerimise ja ühisomanduse suhtes. Inimeste „mitmesugused anded“ on siis see põhiline ja ületamatu takistus, mille ees kapituleerib ühe pastori usk, kes pühapäevseis jutlusis töötab ära võita maailma. Aga selle allajäämisega usub ju autor enam inimeste naiivse egoismi ületamatust kui jumalariigi tulekut! Sest selle arutelu salajane sisu on ju järgmine: kuidas sobib see, et mina too-

dan rohkem kui minu pikatoimeline ja andevaene või halb kaaslane, aga tarvitamisel ei tohi mina harrastada suuremat luksust kui tema. Kuidas on see talutav.

Kuigi autori ja muude jumalalaste „kõrgemat elu“ tunnistavad „teenimistahe, enesesalgamine, andestamine ja vihamehe armastus“, kuigi mäejutluses kästakse päiksepaisteline olla ka halbadele, kuigi teadlased on arvanud välja, et kollektiivse töö juures saavutatakse vähema vaevaga rohkem väärtusi, ometi see kõik ei julgusta korralikkude inimeste enamikku leppima sellega, et nendega võiks sattuda koos kollektiivi ka mõni laisk või saamatu, kes järelvalvest hoolimata töötab pisut vähem. Ja pastor Sommer, selle asemel, et võidelda sellise vennaarmastuse vastu, ruttab teda kinnitama. Sanksioneeritakse alatiseks vana Aadam, kes on töökas ja „vooruslik“ vaid selleks, et ahmida end a kätte võimalikult palju varasid ning nii plaasterdada oma alaväärsustunde hingemuhku üleolekutaotlusega kaastöötaotluse asemel. Võib-olla olen mina, pastor Sommer, ehk koostöötahteline, aga töölisel „produktiooni intensiivsus langeb miinimumini, kui töölisel puudub huvi — põhjus töö vastu. See on kollektivistliku produktiooni nõrkus.“ Milline käegakatsutav vale! Miks peaks töölisel kollektiivis puuduma huvi produktiooni vastu, kuna ta on ju produtseeritava kasutaja! Kui tal siiski huvi puudub, kui Venemaal talupojad kolhoosi minnes oma loomad tapavad ja vilja hävitavad, kui nad nälja vastu töötakistustega võitlevad, siis see on kas haavunud Vana Aadama kibedus (kuna ei saada enam üleolekut teistest seniste meetoditega) või ta on lihtsalt teadmatu, asja läbimõtlematu ning ebausklik ja arg seniolnud korra küljes rippumine. Kuid kõik need pahed on võidetavad, kui hädaldamise ja hirmuloomise asemel teha ratsionalistlikku selgitustööd ning kui inimesed unustaksid selle pessimistlik-egoistliku eelarvamise, et mina küll jumalariiklikuks ühiseluks sobin, minu kuri ligemine aga iialgi mitte. Lugupeetud autorile soovitame me julgustuseks tõsist tutvumist Alfred Adleri individuaalpsühholoogiaga. Võib-olla usub ta siis mõne aja pärast vähem igavesse Vanasse Aadamasse ning rohkem „jumalariiki“. Kuni ta seda aga ei tee, jääb „jumalariik“ koketeerivaks visiooniks, mille juurde ei nähtu mingit teed. Oleksime väga õnnelikud, kui autor, kui me ei eksi, siis eesti suurima koguduse õpetaja, orienteeruks ümber hoolitsemata enam ühistunde ivakese eest inimeste hinges kui hädaldama igavese omakasupüüu pinna üle nende silmas.

Kirikust ja riigist

kirjutab tuntud inglise kirjanik B. Shaw, kes on Londoni „Võitlevate ateistide liidu“ liige, omas töös kapitalismi ja sotsialismi üle muuseas järgmist:

„Tüli kiriku ja riigi vahel on vana. Selle eritluse juures peame hetkeks isiklikud kirikussekäigud ja veened kõrvale jätma ja katsuma küsimust väljastpoolt vaadata nagu mõnda idamaa religiooni. Opetlikult väljendudes — katsume olla mitte subjektiivsed, vaid objektiivsed. Kui mõni naine tänapäev Bond Streetil avab vastuvõtutoa, sääl istub veidrates riietes ja kinnitab, et ta võib ennustada tulevikku — siis läheb ta petmise pärast kohtu alla. Paneb aga üks mees veidrad riided selga, avab kiriku ja seletab, et ta meid sääl kõigi üleastumiste süüst vabastada võib ja taeva ning põrgu võtit evib; ja kinnitab, et see, mis tema maa-pääl seob ja lahutab, ka taevas on seotud ja lahutatud; ja lubab hingesid puhastustulest lunastada, jumala sõnadega rääkida ja arvab võivat kogu maailmale ette kirjutada, mis patt on ja ei ole (väited, mis objektiivselt vaadates, on palju jultunumad ja hädaohtlikumad, kui vaese kaardinõia ja tema kaartide, kohvi ja kristallide ennustused) — siis kohtleb politsei teda suurima lugupidamisega ja keegi ei mõtle sellele, teda jälgida kui petjat. Tema puutumatus seletus peitub selles, et väga paljud inimesed teda petjaks ei pea. Nad usuvad innukalt, et ta kõiki neid asju, mis ta lubab, ka teha võib ja see võimaldab temale ning tema kaaspreestritele koonduda tugevasse ja rikkasse liitu, mis end „Kirikuks“ nimetab ja paljude miljonite kodanikkude rahvale, häältele ja surmavalmis kaitsesele võib toetuda. Preester võib politseile vilistada, mida harilik kaardimoor ei või. Tal tarvitseb vaid veenda küllalt suurt inimeste hulka oma jumalikus missionis, et kogu valitsust kõrvaldada ja tema tegevust üle võtta, kuni ülesanneteni, millega ta oma käsi määrada ei taha ja millised ta seepärast „ilmalike kätte“ loovutab; ta võib võimu elu ja surma, lunastuse ja needuse üle endale võtta, võib ette kirjutada, mis meie lugema ja mõtlema peame ja võib igasse perekonda panna ametniku, kes meie elu kõigis üksikasjus tema õiguse-mõiste kohaselt korraldab. See pole fantaasia-pilt. Ajalugu jutustab meile keisrist, kes põlvedel läbi lume roomas ja terve öö ootas, et saavutada kiriku päält andestust, ja ühest inglise kuningast, kes katedraalis, milles tema käsu pääle oli tapetud üks preester, end piitsutas. Kodanikkudelt on röövitud kogu varandus, neid on piinatud, vigastatud, elavalt põletatud preestrite läbi, kelle määratsemine isegi surnutele haudades ei halastanud, kuna ilmlikud valitsejad vastu eneste huvisid ja paremaid veendeid olid sunnitud preestrite määratsevat fanatismi toetama. Teie võite täna vastata, et see on kuskil kaugel ja ammu aja eest sündinud et mina soendan üles lugusid Kanossast? keskaegsest Canterbury'ist ja 15. sajandi Hispaaniast, hirmutistest, nagu

Maria Verine ja Torquemada, et selliseid asju Inglismaal sest ajast kui Briti parlamentaarne valitsus sellepärast pääpiiskopi pää las-kis maha lüüa, enam ei sünni, et tänapäev on väljavaated, saada vangistatud ja maalt välja saadetud — nii keisrite kui vabariik-laste poolt, paavstidele ja munkadele suuremad, kui riigimeestele kirikuvande alla sattumise väljavaade.

Kui naisi ka tänapäev tuleriitadel halastamatult põletataks, nagu sünnib Ameerikas neegritele lintšivate põõblimasside poolt, siis tuleks siiski veel kiriku ja riigi vahel tüli, kellele see põletamise võim ja õigus peab kuuluma, kellele peab lubatud olema selle suure vägivalla teostamine... Kuningas heitis alla parunid, parlament kuningad. Demokraatia alistus plutokraatiale, s. t. kapitalile ja pimedalt kutsub viimane etteheidetud rahvast välja proletaarset riiki püstitama ja kapitalistlikule ülevõimule lõppu tegema. Kõigil neil jõududel on võistleja, kes on nende kõrval seisnud ja läbi kõigi murrangute on püsinud, see on teokraatia, preestrite võim, kes on koondunud kirikutesse ja kinnitavad oma võimu saanuvat jumalalt. Ühe vormi näol alla surutud, püsib teokraatia teisel näol. Kui ta võim Rooma kiriku näol saavutas tipu, siis kutsusid ta kuri-tarvitused välja revolutsiooni Inglismaal ja Põhja-Euroopas ja Prantsusmaal Voltaire viha ja prantsuse revolutsiooni. Mõlemal juhul võeti talt relvad, ta ülevõim riigis murdus ja temast sai ainult plutokraatia, kapitali, tööriist. Harilik keskmine papp ei õpeta külakoolis mitte ausameelsust ja võrdsust: ta õpetab aukar-tust rikaste ees ja nimetab seda ustavuseks trooni ning altari vastu, ta on mõisniku liitlane... Külaelanikud, kes muud seaduse ja religiooni liiki ei tunne, kaotavad varsti mõlemate ees aukartuse ja muutuvad teadvusetuiks pilkajaiks. Nad tervitavad ja kumardavad küll viisakalt, omavahel aga sosistavad, et pastor on vigur-daja ja mõisahärra on vaeste kurnaja ning rõhuja — ükskõik kui heldena tema naine end jõulu ajal näitab. Revolutsioonide korral on aupaklikud talupojad need, kes põletavad mõisnike ja pasto-rite elamuid, ründavad kirikuid ja purustavad säääl maalitud aknaid ning kujusid ja lõhuvad orelit.

Teie võite tunda mõnda pastorit, kes on teistmoodi. Ka mina tunnen mõnda. On alati mehi ja naisi, kes õiglusetuse vastu üles tõusevad ükskõik kuidas see ka ei õitseks ja kui hästi temast ei räägitaks. Kuid neist endaiust räägitakse mõjuvatel kohtadel selle tagajärjel kõige halvemini. Meie ühiskonda ei tule hinnata mitte tema üksikute mässajate järele, vaid tema miljonite sõnakuulelik-kude kodanikkude järele.“

Horisondilt.

Kui eesmärk pühendab abinõu. Pastor T. Tallmeister on suvises „Vaba Maas“ nr. 151 „Ratsionalisti“ viienda numbril puhul avaldanud artikli: „Mõni sõna meie ratsionalistidele“. Ta läheb ettevaatlikult ja kartli-kult mööda meie üldseisukohtadest ja nopib sihilikult välja üksikuid lauseid, et

nende abil saavutada odavat üleolekut. Ta kirjutab: „Juba siis, kui ma lugesin „Päevalehest“ selle kuukirja esimese numbril kirjeldust, oli mulle kohe selge, mis tõugu linnuga sääl tegemist ja millisel viisil seal käsitatakse suuri küsimusi! Kui samas aprillinumbris kõneldakse näiteks Martin Lutherist kui „edevast augustiinimungast“, siis pandagu käsi südamele ja öeldagu, kas on mõtet kultuurinimesel loota sealt mingit „pöörmist“, kus usuväärtusest räägitakse säärasest turustiliselt?“

Pandagu tõesti käsi südamele. „Ratsionalist“ nr. 5 sisaldab väljavõtte saksa loodusteadlase R. Lämmeli raamatust, kus muuseas räägitakse sellest, kuidas suhtusid paavst, kardinalid, katoliku kirik reformatsiooni ajal Lutherisse — nad pidasid teda lihtsalt edevaks mungaks. See katoliku kiriku seisukoht on ajalooline fakt ja R. Lämmel lihtsalt nendib seda fakti, kas see hinnang on õige või vale, see on eri küsimus. Teiseks, see hinnang ongi kaunis õiglane: Lutheri eluloolised andmed ja psühholoogiline analüüs näitab, et see mees ei saanud elada, kui ta polnud tähelepanu keskpunktiks ja ei mänginud esimest viiulit. Nimetatagu seda auahnuseks, ent teades auahnuse ja edevuse lähedat sidet, võib seda otsekoheselt nimetada ka edevuseks. T. Tallmeister kuulub nende inimeste hulka, kes lakkamata räägivad inimese tunnete ja tahte tähtsusest. Et tema juures tunded ja tahe esiplaanil on, millele ohverdatakse tõde, see nähtub ka käesolevast. Milline see tahe aga on, selle küsimuse jätame lahtiseks.

Uus jumala-tõestus. Et kirik äärmiselt osavasti oskab laveerida ja kohaneda — nagu iga põhimõttetu tegelane — see on avalik saladus. Kõigil on veel mees tema okupatsiooniaegne truualamlikkus. Praegu on kirik vihane sotsialistide vastane, ent meenutagem aega päale sõja lõppu, kus sotsialistlik liikumine väga tugev oli, siis tegi kirik silmi pahemale poole. Praegu nimetatakse sotsialismi „hingetuks“. Aastal 1921 kirjutas dotsent H. B. Rahamägi oma töös „Sotsialism ja ristiusk“, et nüüd „on modern sotsialism tõusnud suureks protestiks kapitali ja masina hingeta ajajärgu vastu! Modern sotsialism võitleb selle vastu, et tööline on asjaks, tööloomaks!“ ... „Ei ole õigust sotsialismi majanduslisi vaateid ristiusu vastasteks tembeldada... Tuleb õiglaselt hinnata sotsialismi radikaalset ülesseastumist mammonismi vastu.“ Ja edasi kirjutab sama pastor... „tuleb silmas pidada, ...et ristiusu avaldustes on seni vähe sotsialismi olnud, mis tema olu kitsendamist on tähendanud. Peab rohkem rõhutama inimkonna sotsialismi.“ Praegu see härra arvab igatahes teisiti, sest praegu on sotsialistide autoriteet langenud. Ja kohaneda — seda oskab kirik hästi. Eskimod teatavasti ei tea, mis loom on lammast, väga populaarne on nende juures aga hüljes. Ja piibli eskimokeelses tõlkes on lammast asendatud hüljega — jumala talle asemel räägitakse jumala hüljgest, keda süült poodi risti.

Nagu teada, võitsid eestlased vabadussõja pastorite eestpalvete tõttu. „Teie arvate, et vabadussõja võitis eesti sõdur. See pole nii. Eestlased olid vene väes kõige suuremad siidivennad. Rindel nad ei armastanud olla, ikka kusagil seljataga varahoidjatena, kokkadena jne. Vahvuses ei saa eestlane venelase vastu. Mitte eesti sõdur ei võitnud, vaid jumal võitis vabadussõja“ — nii umbes rääkis Otepää pastor Lauri leeritunnis leerilastele. Kas selles ei tule näha kindlat jumala olemasolu tõestust. Päikesevarjutuse puhul arvavad hiinlased, et kuri demon või draakon tahab süüa ära päikest ja seepärast jooksevad iga varjutuse puhul hiina naised välja ja teevad draakoni ehmataamiseks padadega, kühvlitel, pannidega koledat müra — madu ehmu ja päikese neelamine jääb pooleli. See tõestab neile naistele esiteks kurja demoni või lohe olemasolu ja teiseks panni-põrina määratud mõju. Meie pastorite palved ehmatasid sõja ajal ära kommunistliku lohe ja oktoobri rahvahäletuse puhul — nad päästsid vabariigi teiskordselt. Kas võib veel kahelda palvete mõjus ja jumala vägevuses?!

Vastutav toimetaja ja väljaandja **Max Laosson.**

K. Mattieseni trükikoda o./ü., Tartu, 1933.

Parimaks jõulukingiks

on Eesti Kirjanduse
Seltsi perioodilised
väljaanded.

1934. aasta tellimised erakordsete preemiatega!

Elav Teadus Populaarteaduslik seeria, III aastakäik. Käsitab tänapäeva tähtsamaid küsimusi igale huvitaval ja arusaadaval kujul. Autoriteks peamiselt eesti omad teadlased. Aastas 12 üle sajalheküljelist raamatut, rohket piltidega. Hind üksikmüügil à 1 kroon, ette tellides 9 krooni aastakäik.

Suurmeeste elulood Biograafiline seeria, II aastakäik. Tutvustab inimsoo väärtuslikumate ja jõulisemate esindajate elu võitlusi ja suursaavutisi elaval ja kõiki kaasahaaraval kujul. Aastas 6 umb. 150-lheküljelist raamatut, piltidega. Hind üksikmüügil à 1 kr. 50 s., ette tellides 7 kr. 50 s. aastakäik.

Eesti Kirjandus Kirjanduslik kuukiri, XXVIII aastakäik. Artiklid kirjanduse, keele, ajaloo, rahvaluule, jne. aladelt, uute raamatute arvustised, kaasandena täielik ilmuvate „Eesti raamatute üldnimestik“. Aastas 12 numbrit à 50—60 lk., piltidega. Üksiknumber 50 senti, aastakäik 5 krooni.

Preemiaid saavad tellijad

**kuni 5. detsembrini — kahekordses tellimissummas
ja kuni 24. detsembrini — ühekordses summas**

Kõigi kolme väljaande korraga tellijaile
väärtuslik eripremia!

Preemiateks antavate raamatute nimestik on avaldatud „Postimehes“, „Päevalehes“ ja „Vaba Sõnas“ 12. novembril, „Õpetajate Lehes“ 18. novembril ja „Vaba Maas“ 19. novembril. Nimestikke saab ka Eesti Kirjanduse Seltsilt.

Preemiateks valitud raamatute nimestik tuleb saata Eesti Kirjanduse Seltsile ja tellitavate aastakäikude hind ühes 75 s. iga aastakäigu preemiaraam. väljaandmise ja saatkuludeks sisse maksta Eesti Kirjanduse posti jooksv. arvele nr. 20-36.

EESTI KIRJANDUSE SELTS TARTUS
SUURTURG 12, TELEFON 6-01.

Hind 35 senti.